

عوامل موثر در تحقق پذیری حیات شبانه در برنامه ریزی توسعه پایدار شهری از منظر مخاطبان تهران و حوزه نفوذ

علیرضا صادقی بخش

دانشجوی دکتری جغرافیای برنامه ریزی شهری، دانشکده علوم و فنون، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

علیرضا استعلاجی^۱

استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری واحد یادگار امام خمینی (ره)، شهرری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

رحیم سرور

استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۲/۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۱۰/۳۰

چکیده

شهر شب، با هدف ایجاد استفاده‌ی مناسب از زمان، اهمیت زمان غروب و شب برای استفاده‌ی فعالیتهای اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و... مورد توجه قرار گرفت. همچنین در شهرهای بزرگ، تفاوت‌های عملکرد روز و شب به عنوان عامل تباهی شهرها، از بین رفتن فضاهای شهری و کاهش رونق اقتصادی محسوب گشت. کلانشهر تهران به عنوان پایتخت ایران و یکی از شهرهای مهم خاور میانه نیازمند ایجاد یا بازآفرینی فضاهای شبانه در شهر است. در این راستا می‌توان آزادسازی پتانسیل نهفته در فضاها و اماکن عمومی شهر تهران به شرط لحاظ الزامات کالبدی، اداری و نیز فرهنگی-آیینی مورد نیاز، رویای زندگی شبانه را برای شهروندان محقق ساخت. پرسش پژوهش کنونی آن است که چه موانعی برای تحقق زیست پذیری شبانه در شهرها در ایران و به طور خاص در شهر تهران وجود دارد و راه کارهای تشویق فعالیتهای شبانه امن در شهر تهران کدامند؟ پژوهش کنونی از رویکرد آمیخته که تلفیقی از روش کیفی و کمی است، استفاده می‌کند. به این صورت که این پژوهش ابتدا به صورت کیفی و با استراتژی مورد کاوی که از استراتژی‌های تحقیقات کیفی است، به تبیین جنبه‌های مختلف حیات شبانه در برنامه ریزی توسعه پایدار شهری مجموعه شهری تهران و حوزه نفوذ می‌پردازد. علاوه بر مورد پژوهی، از روش پیمایش به عنوان یک روش کمی برای گردآوری و تحلیل داده ها، استفاده گردیده است.

دستاورد پژوهش نشانگر این است که راه کارهای تشویق فعالیتهای شبانه امن و حیات شبانه درونی و بیرونی در برنامه ریزی توسعه پایدار شهری (نمونه موردی: تهران و حوزه نفوذ) شامل تغییرات ماهیت و زمان فعالیت کاربری‌ها، تأمین روشنایی فضا، بسترسازی حمل و نقل و ارتقای امنیت فضاهای شهری است.

واژگان کلیدی: حیات شبانه، برنامه ریزی توسعه پایدار، تهران و حوزه نفوذ

مقدمه

از قرن نوزدهم میلادی با رشد و توسعه های بعد از انقلاب صنعتی، یک ساختار زمانبندی منسجم برای کار و فعالیت حاصل شد. این ساختار زمان بندی تغییرات و اختلالهایی بر روی رفتارها و فعالیتهای اجتماعی از جمله احساس کمبود وقت برای گذراندن اوقات فراغت به وجود آورد. با هدف ایجاد استفاده‌ی مناسب از زمان، اهمیت زمان غروب و شب برای استفاده‌ی فعالیتهای اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و... مورد توجه قرار گرفت. همچنین در شهرهای بزرگ، تفاوت‌های عملکرد روز و شب به عنوان عامل تباهی شهرها، از بین رفتن فضاهای شهری و کاهش رونق اقتصادی محسوب گشت. در عصر حاضر راهبردهای کلان مدیریت شهری به دنبال ضرورت بازآفرینی مراکز شهری است، که یکی از مهمترین مؤلفه های چنین ضرورتی ترغیب فعالیتهای شبانه است. از نکات قابل توجه که در این مقاله به آن توجه شده است می توان فرهنگ را عامل مؤثر در ایجاد زندگی شبانه متذکر شد. عوامل فرهنگی از جمله مهمترین عوامل در ایجاد شهرهای ۲۴ ساعته هستند، به این دلیل که عوامل فرهنگی می بایست امکان تغییراتی که شهرهای ۲۴ سبب آن هستند را داشته باشد. همچنین زندگی شبانه با توجه به عوامل فرهنگی می بایست شکل بگیرند (ghadimi & keramati, 2017; 27-40).

فضاهای شهری از مهمترین و فعالترین مکان ها در دوران زندگی بشر محسوب شده و توجه به عناصر و کیفیت‌های موجود در اینگونه فضاها در دوران‌های مختلف تاریخی بر اساس اهداف و خواسته‌های ساکنین شهرها متفاوت بوده است. اما آنچه که در تمامی دوران‌ها مشترک بوده حضور مردم و وجود روابط اجتماعی حاکم بر آنها است که مهمترین اصل در پویایی فضاهای شهری به حساب می آید.

منظر شهری با جنبه‌های عینی و ذهنی یک شهر همراه است. برای مدیریت ین مفهوم در شب، افزون بر تجلی کالبدی-عملکردی شهر باید بر مباحث ادراکی شهروندان نیز تمرکز کرد که شاید ریشه در هویت، آیین و رسوم دیرین آنها داشته باشد. با پذیرش چنین فرضی، الگوی مناسب برای مدیریت «منظر شهری شبانه» را باید الگویی دانست که هم تجلی زیبایی‌های کالبدی و عملکردی شهر را باز می نمایاند و هم بر مؤلفه‌های ادراکی و روان شناختی شهروندان از شب نظر دارد. تداوم حیات شبانه شهر مستلزم افزایش پذیرندگی و به عبارت بهتر دعوت کنندگی فضاهای شهری شبانه است. دستیابی به چنین خصیصه‌هایی مستلزم ارتقای کیفی و کمی فضاها است که در سایه مولفه‌های عینی و ذهنی پون روشنائی-نورپردازی، تنوع فعالیتهای و رسیدن به یک اقتصاد پایدار شبانه، تأمین خوانایی و امنیت فضا و مسایلی از این دست حاصل می گردد. کلانشهر تهران به عنوان پایتخت ایران و یکی از شهرهای مهم خاور میانه نیازمند ایجاد یا بازآفرینی فضاهای شبانه در شهر است. در این راستا می‌توان آزادسازی پتانسیل نهفته در فضاها و اماکن عمومی شهر تهران به شرط لحاظ الزامات کالبدی، ادراکی و نیز فرهنگی-آیینی مورد نیاز، رویای زندگی شبانه را برای شهروندان محقق ساخت (Basiri Mojdehi and Samali Abyaneh, 2012; 36).

چه مواعی برای تحقق زیست پذیری شبانه در شهرها در ایران و به طور خاص در شهر تهران وجود دارد و راه-

کارهای تشویق فعالیتهای شبانه امن در شهر تهران کدامند؟ فرضیه پژوهش این است که «به نظر می رسد راه کارهای تشویق فعالیتهای شبانه امن و حیات شبانه درونی و بیرونی در برنامه ریزی توسعه پایدار شهری (نمونه موردی: تهران و حوزه نفوذ) شامل تغییرات ماهیت و زمان فعالیت کاربریها، تأمین روشنایی فضا، بسترسازی حمل و نقل و ارتقای امنیت فضاهای شهری است».

پژوهش کنونی از رویکرد آمیخته که تلفیقی از دو روش کیفی و کمی است، استفاده می کند. به این صورت که این پژوهش ابتدا به صورت کیفی و با استراتژی موردکاوی که از استراتژیهای تحقیقات کیفی است، به تبیین جنبه های مختلف حیات شبانه در برنامه ریزی توسعه پایدار شهری مجموعه شهری تهران و حوزه نفوذ می پردازد. علاوه بر موردپژوهی، از روش پیمایش به عنوان یک روش کمی برای گردآوری و تحلیل داده ها، استفاده گردیده است. پژوهش حاضر از نظر هدف پژوهش، توصیفی است، به این دلیل که با هدف تبیین جنبه های مختلف حیات شبانه در بستر توسعه پایدار توسعه پایدار مجموعه شهری تهران انجام گردیده است. در عین حال اکتشافی نیز می باشد. روش پژوهش اکتشافی همان طور که از نام آن مشخص است به دنبال اکتشاف چیزهایی است که رخ می دهد و پرسش در مورد آن ها است. پژوهش از نظر عمق مطالعه، کاربردی - توسعه ای است. به دلیل تخصصی بودن موضوع، جامعه آماری شامل گروه های "بهره بردار و احاضر در فضاها و اماکن دارای حیات شبانه" است.

با توجه به تخصصی بودن موضوع و اینکه حجم جامعه به صورت دقیق مشخص نیست و تنها می توان برآوردی از حجم جامعه ارائه نمود، لذا انتخاب یک حجم نمونه دقیق دشوار به نظر می رسد. برای این کار از قوانین راسکو^۱ که برای تعیین حجم نمونه پیشنهاد داده است، استفاده می شود:

- حجم نمونه های بیشتر از 30 و کمتر از 500 برای اکثر پژوهش ها مناسب هستند.
  - در جایی که گروه های نمونه باید به گروه های فرعی شکسته شوند، حداقل حجم نمونه 30 برای هر طبقه لازم است.
  - در پژوهش چند متغیره (شامل تحلیل رگرسیون چند متغیره)، حجم نمونه باید چند برابر (ترجیحاً ده برابر یا بیشتر) از متغیرهای مورد مطالعه باشد.
  - برای پژوهش تجربی ساده با کنترل آزمایشی شدید، پژوهش موفق با نمونه هایی به کوچکی 10 تا 20 نیز میسر است.
- با توجه به نوع سؤالات، تحقیق مورد نظر به عنوان یک قاعده کلی، معمولاً حجم نمونه بین 30 و 500 کارآمد است (Sakaran, 2009; 334-335).

در مورد پرسشگری از شهروندان، اگر تعداد افرادی که به قصد گردش و تفریح و گذران اوقات فراغت و به عنوان مسافر و استفاده کننده از مکانهای گردشگری مدنظر (مکان هایی که برای استفاده در شب مناسب هستند) وارد می شدند، به طور دقیق مشخص و موجود بود، برای تعیین تعداد نمونه آماری، از فرمول کوکران استفاده می شد. اما از آنجا که تعداد مراجعه کنندگان، آمار مشخصی در دست نیست (یعنی هیچ آمار رسمی وجود ندارد که در یک سال

¹ Roscoe

یا حتی در یک فصل، ماه و هفته از سال، چه تعداد در طی شب، از ده مکان تفریحی شبانه تهران شامل دریاچه چیتگر، پارک ملت، دربند، پارک هنرمندان، پل طبیعت و مانند آن استفاده می‌کنند) لذا با مشورت خبرگان موضوع، از هر یک از این ده مکان، تعداد ده نفر انتخاب شد و در مجموع، به ۱۰۰ نفر مراجعه شد.

مفاهیم و چهارچوب نظری شهر شب و حیات شبانه

۱- شهر در شب

روند جمعی و اجتماعی شدن فضاهای شهری تا آنجا پیش می‌رود که شهر در زمان شب نیز بیدار نگه داشته می‌شود. افراد و شهروندان علاقه و تمایل بیشتری برای حضور در فضاهای عمومی از خود نشان می‌دهند و تا پاسی از شب در کافه‌ها و رستوران‌ها، میدان‌ها عمومی، تئاترها و سینماها فضاهای شهری را سرزنده نگه می‌دارند. بنابراین شهر نیز خود را با نیاز شهروندان هماهنگ می‌سازد: با نورپردازی، فعالیت‌های شبانه روزی و فضاهای عمومی همیشه در دسترس. در اینجا است که از زندگی شبانه سخن به میان می‌آید. شهر است که خود را با نیازها جدید انسان اجتماعی امروز خود را روزآمد می‌کند (Ayatollah, 2015).

۲- منظر شبانه

شکل‌گیری جوامع انسانی در پی خود روابط انسانی و فعالیت‌های گروهی را به همراه داشته است. زندگی شبانه نمونه‌ای از این فعالیت هاست که به همراه خود واژگان جدیدی از قبیل "منظر شبانه" را به همراه آورده است. منظر شبانه که زیر مجموعه‌ای از زندگی شبانه را تشکیل می‌دهد کیفیتی قابل کنترل است که تاثیر بسزایی در فهم کلی شهروندان از شهر را دارد و موجب شکل‌گیری یک جامعه پایدار می‌گردد.

با توجه به تعریف منظر که آن را پدیده‌ای نسبی، پویا و عینی ذهنی که حاصل تعامل انسان با طبیعت و جامعه با تاریخ می‌دانیم و از آنجا که منظر شبانه نیز در همین جامعه حادث می‌شود می‌توان همین تعریف را برای منظر شبانه نیز تعمیم داد با این تفاوت که منظر شبانه در بین گره‌های فعالیتی شبانه و خطوط واصل بین آنها که انسان‌ها پیاده‌اند و مکث و گذر و عملکردهای مختلف در کنار هم جریان دارد به وجود می‌آید و توسط اصلی‌ترین عنصر کمی خود یعنی نورپردازی، قابل درک است (نقدی بر منظر شبانه شهر تهران- نشریه اینترنتی معماری منظر^۱).

۳- رویکردهای منظر شبانه

رویکرد هویتی و عملکردی

فضای جمعی در یک شهر، باید ضمن برخورداری از هویت مشخص و ویژه‌ای برای خود، از لحاظ بصری نیز متفاوت تر، خواناتر و خاطره‌انگیزتر از دیگر فضاهای شهری باشد. در حقیقت یک فضای جمعی برای اینکه در خاطره‌ها ثبت شود و در عین حال در هویت کلی شهر نیز نقش بازی کند، باید در عین متفاوت و ویژه بودن، پیوستگی و همخوانی ماهرانه‌ای نیز با سایر فضاهای شهری داشته باشد. از آنجا که امروزه بخش عمده‌ی ادراک شهروندان از شهر و فضاهای شهری در شب رخ می‌دهد، بنابراین زندگی شبانه شهر به دغدغه‌ای برای مدیران و برنامه‌ریزان شهری تبدیل

^۱ -<https://www.manzaronline.com>

شده است. در حقیقت بخش عمده ای از هویت فضاهای جمعی در شهر وابسته به منظر شبانه آن است (Abdullah Zadeh Varmziar, 2013).

رویکرد هویتی و عملکردی در طراحی مناظر شبانه گروه وست ایت^۱ غالب است. این گروه با طراحی‌های موفقش در زمینه نورپردازی و منظر شبانه به خوبی نشان داده است که **زمینه‌گرایی و رویکرد هویتی** می‌تواند در طراحی جزئیات یک منظر مطرح شده و مهمترین نقش را در پیشبرد اهداف آن ایفا کند. در این نگرش، توجه به عوامل مختلف موجود در سایت، همچون **تاریخ، کالبد، مردم و فرهنگ** آنها به عنوان زمینه‌دربگیرنده طرح موجب هویت بخشی به فضا شده و تنها به واسطه زمینه است که معماری منظر می‌تواند در تمامی سطوح از جمله نورپردازی درک شود. در طرح‌های زمینه‌گرا و هویتی که موضوع، **طراحی جزئیات نورپردازی** برای یک بستر خاص است، به فراخور هدف پروژه، یک عنصر مشخص از بستر سایت به عنوان نمادی آشنا برای مخاطبان، برداشت شده و به صورت طرح یک چراغ یا ایجاد نورپردازی خاص نمود پیدا می‌کند. در گروه طرح‌های عملکردگرا با عنوان طراحی موضوعی جزئیات نورپردازی؛ هدف اصلی خلق طرح‌هایی است که بتواند در نقاط مختلف دنیا مورد استفاده قرار گیرد. به همین منظور خلق فرم‌های ساده با قابلیت انعطاف پذیری و بازدهی بالا، پایداری و به کارگیری مصالح ثابتی چون آلومینیوم که امکان طراحی آزاد را می‌دهد؛ همواره مدنظر است. این طرح‌ها با نگاهی تکنولوژیکی و فرمی نمی‌توانند سهم زیادی در حفظ هویت یک منظر داشته باشند و به نظر می‌رسد طرح ثابت آنها، در تضاد با هویت خاص هر منظر بوده و باید در کنار دیگر عناصر موجود در محیط تعدیل شده تا منجر به یکسان‌سازی و بی‌هویتی آنها نشود. در تمامی این طرح‌ها، رویکرد **زیبایی‌شناسی** لحاظ شده است و استفاده از فرم‌ها و ترکیب‌های زیبا و جذاب به تحقق **اهداف هویتی و عملکردی** آنها کمک می‌کند (Zamani and Haji Ghasemi, 2012; 68-71).

رویکرد هویتی در نورپردازی هلسینکی، طرح جامع نورپردازی برای توسعه‌ی شهر هلسینکی و سیاست‌های حاکم بر آن مورد بررسی قرار می‌گیرد. در این برنامه، پلان نورپردازی با تکیه بر مؤلفه‌های هویت بخش منطقه انجام شده است. راه حل وست ایت برای نورپردازی این منطقه، در جهت هویت بخشی به آن، بر مناظری که برای استفاده از نور طبیعی گشوده شده‌اند، و استفاده از مصالح، طرح کاشت محل، فصول و فعالیت‌های مردم بنا نهاده شده است. این طرح بر اهمیت حضور نور در جامعه بین ساکنین و چشم‌اندازهای روزمره تأکید می‌کند و در این راه از جزئیات و ایده‌های تجربی بهره‌ی نمادین برده است (Mansouri, 2012).

نورپردازی میدان تئاتر در شهر روتردام، تابش هویت، نحوه‌ی بهره‌گیری از پتانسیل‌های نورپردازی در شکل دهی به فضا، درک مخاطبین از فضا در طول شبانه روز و تأثیرات مثبت و منفی آن بر فضا را در ابعاد مختلف مورد توجه قرار می‌دهد. استفاده از منظره‌ی شهر و عناصر قابل تفسیر آن برای شهروندان، نکته‌ی برجسته‌ی کار است. آنچه این فضا را از میدان‌های مشابه با رویکرد هویتی متمایز و برتر می‌سازد بهره‌گیری از مؤلفه نورپردازی به عنوان ابزار اصلی در طراحی است که به نوعی پیوستگی منظر شب و روز را برای فضا به ارمغان می‌آورد. «آدریان گیز و همکارانش» با

^۱ -West8

شناخت دقیق از بستر طراحی و تکنولوژی نورپردازی به ابعاد مختلف عملکردی، مفهومی و هویتی میدان توجه کرده است. در مقابل این تأکید ویژه ی طراح به بهره‌گیری از تکنولوژی و نور در دست یابی به اهداف و ابعاد منظر موجب شده تا مؤلفه‌های دیگر منظر به ویژه مؤلفه‌های طبیعی گیاه و آب مغفول ماند و در کل به کارگیری آنها دغدغه‌ی طراح نباشد (Mansouri, 2012).

رویکرد نورپردازی تعاملی

به معرفی رویکرد نوین تعامل گرا و مخاطب محور در پروژه‌های نورپردازی می‌پردازد و ورود نور و هنر استفاده از آن را در این رویکرد با استفاده از پیشرفت تکنولوژی سخت افزاری و نرم افزاری مورد توجه قرار می‌دهد. با تحلیل پروژه ی جدید لایت اسکرپر^۱ روند ورود این رویکرد در فضا سازی شهر را مورد توجه قرار می‌دهد. پروژه با فراهم آوردن بستری جهت مشارکت مخاطبین و با تبدیل حرکت و رفتارهای فیزیکی آنها به نور و صدا، فضایی پویا را به وجود آورده تا مخاطب اهمیت حضور خود را هرچه بیشتر درک کند. این مسئله به ایجاد سرزندگی، خوانایی فضایی، هیجان و نقش خاطره ای آن کمک می‌کند. بهره‌گیری از تکنولوژی نه چندان پیچیده در قالب معادله ای متقابل با حرکت شهروندان و حجم فیزیکی و فضای داخلی آن، ویژگی قابل توجه پروژه به شمار می‌رود. این پروژه علاوه بر اینکه نقش نشانه‌ای را برای فضای شهری بازی می‌کند، در مقیاس خردتر شکل دهنده ی فضایی است که درک مخاطب و حواس پنج‌گانه ی وی را به بازی می‌گیرد و درک متفاوتی از فضا و مکان را به دست می‌دهد.

۴- منظر شبانه شهر

در زمان حضور انسان در عرصه‌های عمومی، شکل شهر واقعیتی مستقل از ناظر با تمام ویژگی ها و اجزاء ملموس خود در ارتباط با وی قرار می‌گیرد. اجزا و ویژگی‌هایی که از طریق حواس پنجگانه انسان قابل درک بوده و بر اساس نظریه اطلاعات، محیط، واقعیتی مستقل از ناظر، فرستنده اطلاعات می‌باشد. انسان به عنوان مخاطب فضای شهری از طریق حواس پنجگانه خود بخشی از این اطلاعات را دریافت کرده و اطلاعات ارسال شده از شکل شهر شامل عناصر طبیعی، عناصر مصنوع و انسان و فعالیت‌هایش می‌باشند (Habib, 2012; 119).

عناصر مصنوع شکل شهر شامل اقدامات کالبدی می‌باشند که انسان ها در دوره‌های زمانی مختلف برای تامین نیازهای خود در بستر طبیعی انجام داده‌اند و عناصر طبیعی شکل شهر عامل هویت بخش به منظر شهرها بوده و وجه تمایز منظر شهرها نسبت به یکدیگر می‌باشند. انسان و فعالیت‌هایش وجه اصلی روح بخشیدن به منظر شهرها بوده که بر اساس تفاوت رفتاری انسانها در فرهنگ‌های مختلف، متفاوت می‌باشند. انسان با توجه به موقعیت، زمان و توانایی‌های فیزیولوژیکی خود بخشی از این اطلاعات ارسال شده از اجزای شکل شهر را ادراک می‌کند. این پیام ها که توسط حواس انسان دریافت می‌گردند چنانچه معنای مشترک در ذهن انسان داشته باشند، درک شده، عینیت یافته و لایه منظر شهر را تشکیل می‌دهند. در این لایه بخشی از اطلاعات محیط به کیفیتی مستقیماً محسوس تبدیل می‌شود (pakzad, 2006; 101). حس بینایی به عنوان حس غالب در این مرحله بیشترین اطلاعات را دریافت کرده و

^۱ - Light scraper

تقریباً هشتاد درصد اطلاعات دریافتی از طریق این حس انجام می‌گیرد (Bartenbach, 2009). در زمان تاریکی شب در انتقال پیام‌هایی که از طریق حس بینایی دریافت می‌گردید، اختلال به وجود آمده و لایه منظر شهر به کمک نور قابل ادراک می‌گردد. در این زمان فیزیک نور مشخص می‌کند که منظر شبانه شهر برای چه موضوعاتی، از چه فاصله‌ای، به چه شکلی و برای چه افرادی عینیت یافته و لایه منظر شهری با اهداف مشخص را متفاوت و یا مشابه با روز خود نمایان می‌سازد. به عبارتی دیگر، منظر شهر در زمان تاریکی خود با سناریوهای مختلف به صحنه تئاتری مبدل می‌گردد که اجزای و شخصیت‌های آن از طریق نور به ایفای نقش خود می‌پردازند. در مرحله بعد اطلاعات دریافت شده از محیط در ذهن مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و انسان بر اساس ماهیت وجودی خود که متشکل از تجارب، آموخته‌ها، خاطرات و طرح‌واره‌های ذهنی اش می‌باشد بخشی از این اطلاعات را در ذهن خود ثبت کرده، معنای معینی برای آنها به وجود می‌آورد و تصویر ذهنی خود را تشکیل می‌دهد. این تصویر ذهنی می‌تواند در منظر شبانه شهر به کمک نور نسبت به تصویر روز خود، قوی‌تر شده و ذهنیت منسجم‌تری را برای افراد از شکل شهر تشکیل دهد.

۵- اقتصاد شبانه و مفهوم شهر شب

امروزه، توسعه‌ی فعالیت‌های اقتصادی شهرها طی شب، به صورت یک پدیده‌ی شهری درآمد و فعالیت شبانه‌ی شهری بر کیفیت محیط و زندگی شهروندان تأثیرگذار است. اصطلاح زندگی شبانه به مجموعه‌ای از تأسیسات و خدماتی اطلاق می‌شود که شب هنگام و گاه تا صبح قابل استفاده بوده و غذا، نوشیدنی، سرگرمی، تفریح و ... را فراهم می‌کند (Ngesan and Abdul Karim, 2012a: 547). اساس مفهوم «شهر شب» انباشتگی و تراکم فعالیت‌های شبانه است که نوعی پویایی را ایجاد نموده و اگر تولید انرژی در شب مقدور باشد، از این دیدگاه میتوان در جهت افزایش رونق اقتصادی شهرها بهره گرفت. از دیگر مزایای شهر شب می‌توان به ترویج منظر و فرهنگ محلی در طول شب، ایجاد فرصت‌های جدید شغلی برای کاهش فقر در نواحی شهری و روستایی، ارتقاء اقتصاد محلی، فراهم نمودن مکانی برای زندگی و تفریح در شهر برای مردمی که خاستگاه مختلفی دارند، و گشودن پنجره‌های جدید برای واکاوی اقتصاد شهری در بسیاری از زمینه‌ها اشاره نمود (Zaki and Ngesan, 2012: 205-206). میتوان اذعان نمود، مفهوم «شهر ۲۴ ساعته» بخشی از تلاش صورت گرفته برای استفاده از زندگی شبانه شهر در جهت توسعه گردشگری است (Swarbrooke, 1999: 174).

۶- پیدایش شهر ۲۴ ساعته

پس از انقلاب صنعتی و به‌ویژه از دهه ۱۹۶۰ میلادی به بعد، با توسعه صنعت و اقتصاد، مشکلات بسیاری همچون ترافیک و ازدحام اماکن عمومی برای کلانشهرها به‌وجود آمد و زمینه گرایش به زندگی شبانه^۱ با اهداف رهایی از محدودیت‌های زمانی و افزایش زمان فراغت، کاهش زمان کار در روز، افزایش فعالیت در شب، بهبود سیمای شبانه شهر^۲، توسعه اقتصاد شبانه و فراهم کردن فعالیت‌های اجتماعی و فراغتی برای گروه گسترده‌ای از شهروندان شکل

^۱ - Night - life

^۲ - urban - Night - image

گرفت (Kavousi, 2015; 430-431 & Ayatollah, 2015; 38) این رهیافت با سه دیدگاه پایه‌گذاری شد؛ توسعه اقتصاد در نوبت عصر در شهر، بهبود تصویر ذهنی شهر برای جلب سرمایه‌گذاری و فراهم ساختن مراکز شهری امن‌تر برای استفاده مردم (Sadeghi Moghadam Choukami et al., 2014)

۷- چهارچوب نظری زندگی شبانه

از قرن نوزدهم به بعد و در پی نظم ناشی از انقلاب صنعتی و توسعه‌های بعد از آن، یک سازمان یافتگی اجتماعی متناسب با زمان کار و فعالیت شکل گرفت که به تدریج تمام رفتارهای اجتماعی، خدمات اوقات فراغت و ... را تحت تأثیر قرارداد و تا به امروز ادامه یافته است. این زمان بندی رفتاری، اختلال‌های کارکردی اجتماعی زیادی ایجاد کرده است که این امر سبب پدید آمدن احساس گسترده‌ای همچون احساس کمبود وقت شده است که در نتیجه آن، انگیزه بزرگی را برای مدیریت بر ساختارهای زمانی به وجود آورده است. این امر اهمیت زمان غروب و شب را به عنوان زمانی برای فراغت و فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی نشان می‌دهد (Hassani et al., 2013). راهبرد کلان مدیریت شهری در عصر حاضر به دنبال ضرورت بازآفرینی مراکز شهری سرزنده قرار دارد که یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های چنین ضرورتی، ترغیب فعالیت‌های شبانه و مدیریت مطلوب آن و به تبع آن رونق اقتصادی است (chatterton & Hollands, 2003: 54). بازسازی اجتماعی و اقتصادی بیش از سه دهه گذشته اثرات عمیقی بر شهرها داشت (chatterton & Hollands, 2002: 95). در مدت زمان‌های متفاوت از روز و شب محیط شهر دارای استفاده‌های متفاوتی است که این امر می‌تواند به عنوان یک آگاهی و تجربه برای طراحان شهری جهت مشاهده یک زندگی روزانه در فضای عمومی و یا برخی فضاها در فصول متفاوت قرار یابد (Cremona et al., 2011; 78). اهمیت شب برای طراحان در تفاوت میزان روشنایی شب و روز و استفاده‌ی درست از آن نشأت می‌گیرد. نور یک دست روز تمام گوشه‌ها و زوایای شهر را در نظر مخاطبان نمایان می‌سازد؛ در حالی که در شب این امکان برای طراحان پدید می‌آید که با نمایاندن تنها بخشی از فضاها و تأکید یا نادیده انگاشتن آنها تصویری مطابق با عملکرد مطلوب را به مخاطب ارائه دهند. آنچه شهر را در شب زنده و پویا نگه می‌دارد و به کمک آن می‌آید تا در جهت نیاز شهروندان گام بردارد، تطابق و همخوانی دو مقوله سیمای شبانه و جریان عملکردی شهردر شبانه روز است (Rezvan, Mohammad, Kheiri, Abdullah, 2010; 76). الکساندر (۱۳۸۷) چهار نکته‌ی اساسی را برای ترغیب زندگی شبانه و مدیریت منسجم آن ذکر می‌کند: ۱. توزیع متناسب فضاهای فعال شبانه، ۲. تخصیص فعالیت‌ها مناسب به فضاهای شبانه، ۳. تجهیز فضاهای شبانه به خدمات مناسب و ۴. تأمین امنیت فضا. شهرها جاذب تعداد زیادی از مردم در شب هستند (Roberts and Eldrige, 2009; 280).

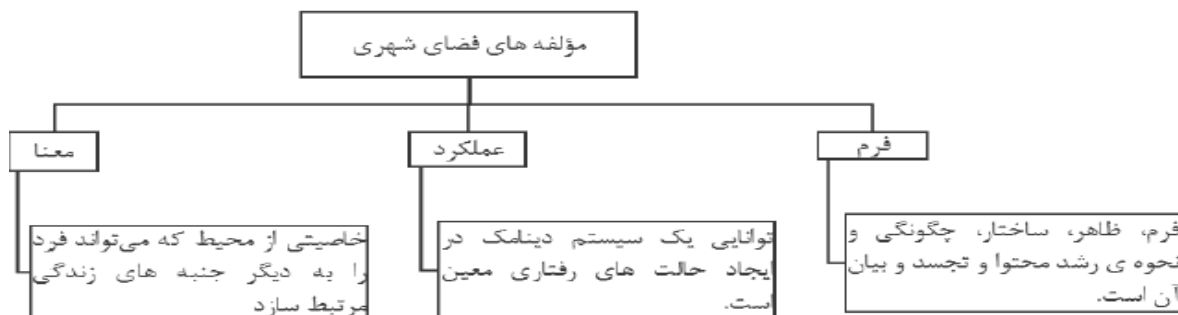
به نقل از بصیری مژده‌ی و محملی ایبانه (۱۳۹۱: ۳۶-۳۷) در دهه‌های اخیر اقتصاد شبانه آغاز شده است تا نقش قابل توجهی در شهرها برای بازسازی مراکز گردشگری، نیروی محرکه اقتصادی، عامل فرهنگی بازی نماید (Liempt & Aalst, 2012: 280) به نقل از (Basiri Mojdehi and Mahmoli Abyaneh, 2012; 36-37). در نواحی توریستی که گذران وقت، مصرف و لذت اولویت دارند مردم به پرسه‌گردی و مکث دعوت می‌شوند.

بر این اساس، بیشتر مراکز شهری موفق نه فقط طیفی از مسکونی، تجاری (از جمله تفریحی)، خرده فروشی را فراهم می کنند، بلکه فرهنگ های محلی و هنرهای پربار را پرورش می دهند. به علاوه مکان هایی برای فعالیت در 24 ساعت شبانه روز 7 روز هفته و 12 ماه سال هستند. این ایده شهر 24 ساعته در حقیقت باعث منافع اقتصادی بسیاری گردیده است و در مرکز تفکر جاری توسعه حوزه فرهنگ شهری جای دارد یک راه حل برنامه ریزی فرهنگی موفق، همگرایی راهبردهایی است که به سه عنصر «مردم، خلاقیت و زمان» مرتبط به شکل هم زمان مرتبط باشد (Health and Strickland, 1997: 170-183).

فضای شهری؛ فضای شهری قسمتی از بافت شهری است که عموم مردم به آن دسترسی کالبدی و بصری دارند و بستری است برای فعالیتهای انسانی و برقراری تعاملات اجتماعی، فضای شهری صفحه ای است که داستان زندگی جمعی در آن گشوده می شود. فضاهای شهری در طول تاریخ بشر همواره عرصه اجرای کارکردهای اجتماعی بوده بسیاری از فعالیت های وابسته به عرصه خصوصی مانند خانواده نیز به عرصه های عمومی و فضاهای پیچیده سپرده شده است (Farjami, 2009; 23).

فضای شهری مانند هر پدیده دیگری دارای سه مؤلفه فرم (کالبد)، عملکرد و معنا می باشد. هر چقدر که مؤلفه های یک فضای شهری با هم همسو و هماهنگ تر باشند، آن فضا موفقتر است. فضای شهری نیز مانند هر پدیده ای در جهان هستی دارای فرم و محتوایی است (Pakzad, 2016; 96-100).

نمودار شماره ۱ مؤلفه های فضای شهری

(Pakzad, 2006: 96-100)

زندگی شبانه: کلیه اقدامات انسانی (چه مادی و چه معنوی) که به منظور ارتقای سطح کیفی زندگی و در ساعات شب درون جامعه انسانی رخ می دهد و موجب تداوم فعالیت جامعه و پویایی آن می گردد؛ زندگی شبانه آن جامعه را تشکیل می دهد. چه این جامعه می تواند یک محدوده، منطقه و یا کل شهر باشد (Eliassy and Ebrahimi, 2014; 12).

سهم زندگی شبانه در اقتصاد داخلی شهرها بسیار تأثیرگذار است. حضور فعالیت های مختلف فرهنگی، اجتماعی و تفریحی پس از ساعات کاری موجب بازتولید بسیاری از فضاهای شهری شده و هم باعث جذاب تر و قابل زندگی تر شدن این مناطق برای ساکنان و بازدیدکنندگان می شود. شهرها در شب از دو دیدگاه قابل بررسی است، دیدگاهی که به تحلیل زندگی شبانه و فعالیت های شهروندان می پردازد و دیدگاه دیگر که به جنبه های بصری و نورپردازی آن در

طول شب توجه می‌کند. فعالیت‌های شهروندان در طول شب به عنوان یکی از عوامل سیمای شهری، خود متأثر از سیاست‌گذاری‌های مسئولین و مدیریت فضاهای شهری توسط آنها است که اگر بر اساس زمینه‌های تاریخی و مکانی شهر، عواملی که در ایجاد زندگی شبانه می‌تواند مؤثر باشد عبارت‌اند از: شرایط بافت جمعیتی که با در نظر گرفتن جنبه‌های فرهنگی و باورهای اعتقادی آنها صورت پذیرد، می‌تواند منجر به ارتقای زیبایی، کارایی و هویت فضاهای شهری شود. این فرایند باعث غنای تصویرذهنی مخاطب از فضاهای شهری شده و موجب خاطره جمعی شهروندان از شهر می‌شود (Rezvan, Mohammad, Kheiri, Abdullah, 2010; 76).

جدول شماره ۱: تعریف اندیشمندان از زندگی شبانه

صاحب نظران	تعریف زندگی شبانه	منبع	معیارها
بیانکینی و مونگمری	یک مشکل فراگیر عدم وجود فعالیت‌های عمومی در هنگام غروب و در طول شب است. در مراکز شهری عموماً یک زمان مرده از نظر تحرک و فعالیت وجود دارد و آن فاصله بین تمام شدن وقت اداری و آغاز فعالیت‌های تفریحی شب هنگام است شهر ۲۴ ساعته و توسعه و تقویت اقتصاد شبانه از رویکردهای جدید به باززنده‌سازی مراکز شهری است.	(https://books.google.com: p37)	عملکرد - زمان
جیکوبز	یکی از شرایط مطرح شده توسط جیکوبز به منظور ایجاد خیابان‌های متنوع و موفق، حضور مردم در این فضاها و در اوقات مختلف روز است	(جیکوبز، جی، ۱۳۸۸: ۵۶)	اقتصاد - حضورپذیری
هیت و استیکلند	اقتصاد شب هنگام و شهر ۲۴ ساعته تحت تأثیر شهرهای اروپایی که ۲۴ ساعته هستند و آن شهرهایی که از دهه ۷۰ سیاست‌های فرهنگی را برای توسعه مراکز شهری خود به خصوص در ساعات شبانه توسعه داده‌اند، شکل گرفته است. سیاست شهر ۲۴ ساعته برای افزایش ایمنی و احیای بافت‌های مرکزی شهرها اتخاذ شده است.	(Heath, T. AND Strickland, 1998: 197)	اقتصاد - ایمنی - سرزندگی
کارمونا	عبارت شهر ۲۴ ساعته، شهری که هرگز خواب ندارد، دهه‌ی ۱۹۲۰ اولین بار برای شهر نیویورک به کار رفت. این واژه تصویرذهنی از مکانی فریبنده و پرجنب و جوش را که همواره اتفاقی در خیابان‌هایش در حال وقوع است (به ویژه زمان شب که امکان تهیج و خطر زیاده‌تر است) مجسم می‌کند. مفهوم شهر ۲۴ ساعته و ارتقاء و توسعه اقتصاد شبانه مفاهیم و راهکارهای جدیدی برای باززنده سازی مراکز شهری هستند.	(کرمونا و دیگران، ۱۳۸۹: ۱۹۶)	سرزندگی - عملکرد - اقتصاد
کریتمن	وسیله کلونیزه کردن شب در طول جامعه ۲۴ ساعته، اگرچه نمی‌توانیم زمان را ایجاد کنیم اما می‌توانیم این امکان را به وجود بیاوریم که از زمان موجود به صورت بهینه‌ای استفاده کنیم. از طرفی آزادی و انعطاف بیشتری را برای فعالیت‌ها ایجاد کرده و از طرف دیگر می‌تواند باعث افزایش ساعت کارحتی در ساعت غیررسمی شد. با در اختیار گرفتن زمان شب در یک جامعه ۲۴ ساعته، ما زمان بیشتری خلق نمی‌کنیم بلکه از زمانی که در اختیار داریم مؤثرتر بهره می‌گیریم و از چنگال محدودیت زمانی خارج می‌شویم	(Kreitzman, 1999: 41)	انعطاف - پذیر - عملکرد - معنا
راب کریر	یکی از عوامل مؤثر در سرزندگی فضاهای شهری ورودیهای ساختمان‌های مجاور این گونه فضاهاست که بهتر است به داخل خیابان یا میدان باز شود تا فضای شهری ایجاد گردد که عملکرد شبانه روزی داشته باشند	(کریر، ۱۳۷۵: ۱۹)	سرزندگی - کالبد
چپ من	تنوع فعالیت‌هایی که در یک مکان در ۲۴ ساعت روز، در هفته رخ می‌دهد، شاخصی از سرزندگی مکان است	-	سرزندگی

Source: Hassani Fadaki, 2013: 3

محوطه‌های فرهنگی ۲۴ ساعته

در سالهای اخیر در پی پیشگامی بریتانیا هیجان و توجه زیادی در بسیاری کشورها به تجهیز، ایجاد و اجرای مراکز شهری سرزنده در محدوده‌های درون شهر که همه‌ی اعضای جامعه احساس امنیت و خوشایندی داشته باشند (در تمام ساعات روز و شب) صورت گرفت. محرک این دستورات عمل فاکتورهای به هم مرتبط زیادی است:

- اضمحاح اقتصادی و فیزیکی بخش داخلی و مرکزی شهر
- تغییر اقتصاد از خرده فروشی و داد و ستد به اقتصاد متمرکز بر تفریح و سرگرمی و توریسم
- مشکلات قوانین و دستورات عمل‌های موجود.

بر این اساس، بیشتر مراکز شهری موفق نه فقط طیفی از مسکونی، تجاری (از جمله تفریحی)، خرده فروشی را فراهم می کنند، بلکه فرهنگ های محلی و هنرهای پربار را پرورش می دهند. به علاوه مکان‌هایی برای فعالیت در ۲۴ ساعت شبانه روز ۷ روز هفته و ۱۲ ماه سال هستند. این ایده شهر ۲۴ ساعته در حقیقت باعث منافع اقتصادی بسیاری گردیده است و در مرکز تفکر جاری توسعه حوزه فرهنگ شهری جای دارد (Health and Strickland, 1997: 170-183). یک راه حل برنامه ریزی فرهنگی موفق، همگرایی راهبردهایی است که به سه عنصر مرتبط زیر دلالت دارد:

جدول شماره ۲: عوامل موثر بر محوطه های فرهنگی ۲۴ ساعته

مردم	بر اساس چشم اندازهای برنامه ریزی فرهنگی، لازمه شرط اساسی برای به وجود آمدن مرکز شهر موفق، حضور مردم است: گروه‌های سنی مختلف مردم، خانواده‌ها، کارمندان و کارگران، افرادی که در تعطیلات به سر می‌برند، افراد در گروه‌های سنی مخالف و با هر نوع پیشینه قومی نژادی (Lovatt and O'conner, 1995: 127-135)
زمان	فعالیت‌ها در شهر در زمانی اتفاق می‌افتد. فعالیت‌ها و کارکردهایی که در زمان های مختلف در شهر اتفاق می‌افتد تنها راه اطمینان حاصل کردن از این است که فضاهای مختلف تبدیل به مکانی ترسناک و مخروبه به خصوص در شب ها نمی شوند (کن ورپول به نقل از شجاعی مهر، ۱۳۹۱: ۳۸).
خلاقیت	خلاقیت جز کلیدی همه دستورات ساخت یک مرکز شهر موفق می‌باشد. خلاقیت به معنای پتانسیل‌های تاریخی، طبیعی و خدماتی مکان تعریف می شود.

Source: Authors

خلاقیت و پیدایش شهر شب

یکی از مباحث مطرح در خصوص شهر شب و حیات شبانه، تفکر ایجاد شهرهای خلاق است که دارای حیات و زندگی شبانه باشند، به بیانی دیگر، خلاقیت‌ها به سویی پیش رود که کار، تفریح و زندگی در شب را برای مردم سهل و جذاب نماید. مزیت‌های رقابتی در هر مکان و هر شهری مستقر نمی‌شود و باید شرایطی برای آنان فراهم شود (musterd, 2010; 2). در واقع متخصصین، هنرمندان، محققان و ... در شهرهایی که محیط‌های دلچسب از نظر فرهنگی، اجتماعی، نهادی و اقتصادی داشته باشند، ساکن می‌شوند (ghorbani, et. Al. 2012; 2). با تشویق قانونی کردن استفاده از خلاقیت و تصور در عرصه‌های عمومی، خصوصی و اجتماع محلی، بانک ایده‌های ممکن و راه حل‌های بالقوه برای هر مشکل شهری گسترده‌تر و پربارتر خواهد شد (shahabiyan & rahgozar, 2011: 34). مدیران شهری نیز در این راستا اقداماتی همچون اجرای برنامه‌های موثر کاربری زمین، منطقه بندی و استفاده مجدد از زمین‌های رها شده در مرکز شهر، جهت رسیدگی به برخی از مشکلات از جمله افزایش هزینه‌های ناشی از پراکندگی شهرها انجام می‌دهند (florida, 2004; 25). حرکت به سوی شهرهای خلاق راهکار اساسی برای حل بسیاری از بحرانهای شهری است. در اینگونه از شهرها، تبدیل شهرها به مکانی جذاب برای مطالعه، کار و بهبود کیفیت زندگی می‌شود (healey, 2004; 95).

شناخت محدوده پژوهش

محدوده مکانی پژوهش حاضر کلانشهر تهران و حوزه نفوذ می باشد. کلانشهر تهران در حال حاضر شامل ۲۲ منطقه درون شهری است. محدوده ای که مورد پژوهش قرار گرفته است، محل‌های مراجعه افرادی است که هم از درون شهر تهران و هم از حوزه نفوذ آن به آن مراجعه می‌کنند.

جغرافیای طبیعی محدوده پژوهش (اکولوژی طبیعی)

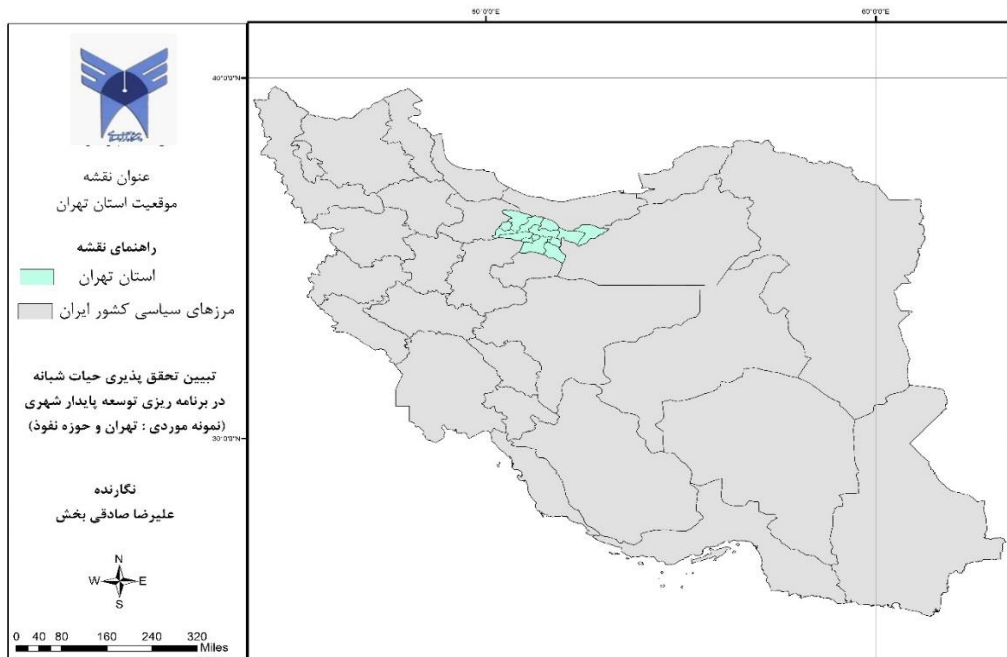
شهر تهران، بزرگ‌ترین شهر و پایتخت ایران، مرکز استان و شهرستان تهران است. جمعیت آن ۸، ۲۴۴، ۵۳۵ نفر بوده (<http://www.world-gazetteer.com>) و هجدهمین شهر پرجمعیت جهان به شمار می‌آید (<http://esa.un.org/wup2009/unup/index.asp?panel=2>). مساحت این شهر ۷۳۰ کیلومتر مربع^۱ است (Statistics of Tehran, 2001).

این شهر با وسعتی در حدود ۷۰۰ کیلومتر مربع در ۵۱ درجه و ۲ دقیقه تا ۵۱ درجه و ۳۶ دقیقه طول شرقی و ۳۵ درجه و ۳۴ دقیقه تا ۳۵ درجه و ۵۰ دقیقه عرض شمالی جغرافیایی قرار دارد. از نظر موقعیت، تهران از ویژگی‌های مهمی برخوردار است. این عوامل و دلایل همان عواملی هستند که در انتخاب آن بعنوان پایتخت نیز اثرگذار بوده‌اند. از یک طرف قرارگیری در فاصله میان اصفهان و تبریز و از طرف دیگر وجود دو رودخانه مهم که از کوه‌های البرز به جنوب جاری می‌شود و با آبیاری اراضی پایین دست در طول زمان امکان فعال شدن محیط جغرافیایی را فراهم کرده‌اند. در فاصله دو رودخانه مهم یعنی کرج و جاجرود از دیرباز کانون‌های شهری مهمی مانند ری، ورامین و امروزه، تهران و کرج توسعه یافتند.

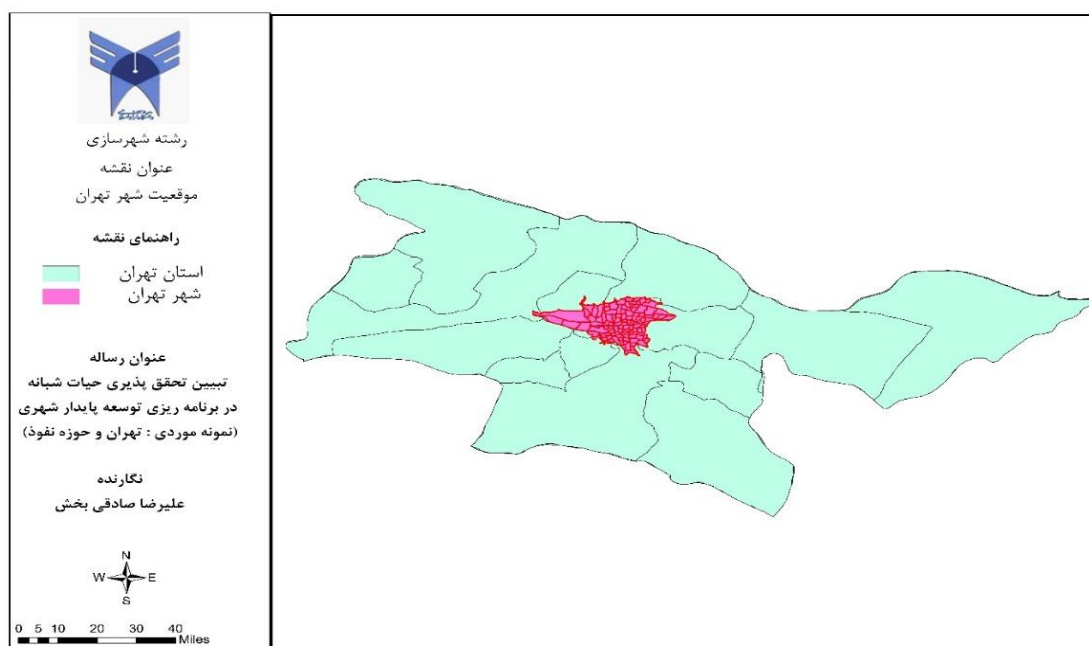
از سوی دیگر، برخی عوارض طبیعی مانع گسترش شهر گردیده است. در دشت تهران کوه‌های شمالی و شمال شرقی از توسعه در جهت جغرافیایی فوق جلوگیری نموده است و از سوی دیگر وجود دشت‌های همجوار تهران و کرج و ورامین، زمینه‌ساز توسعه شهر تهران بوده است (Tehran City Studies and Planning Center, 2000; 28). تهران از شمال به سلسله جبال البرز، از شرق به لواسانات، از غرب به کرج و از جنوب به ورامین محدود است. از نظر تقسیمات اداری به ۲۲ منطقه، ۱۲۳ ناحیه و ۳۷۴ محله تقسیم می‌شود (<http://www.tehran.ir>). در ادامه، موقعیت استان تهران در نقشه شماره ۱ آمده است. همچنین موقعیت شهر تهران در استان تهران در نقشه شماره ۲ نشان داده شده است.

ویژگی‌های توپوگرافی شهر تهران، خود جای بحث فراوان دارد. اما کوتاه باید بیان داشت که با توجه به اینکه اراضی مرتفع مرکزی کشور، خشک و غیرقابل کشت می‌باشد، اغلب شهرها و روستاها در امتداد دو رشته کوه البرز و زاگرس شکل گرفته‌اند. عواملی چون وجود آب، اراضی قابل کشت، امنیت و اقلیم معتدل‌تر، کوهپایه‌ها را مکانی مناسب برای ایجاد آبادی‌ها و شهرها نموده است. شهر تهران بر روی دامنه‌های جنوبی رشته کوه البرز قرار گرفته است که میانگین عرض آن ۱۰۰ کیلومتر بوده و از دو سو مانند دیواری ممتد شهر را فرا گرفته است (Fisher, 1968). در بیست کیلومتری شمال شهر ارتفاعات قله توچال قرار دارد که با ارتفاع ۳۹۳۳ متر مشرف به شهر است (Madanipour, 2002; 170). تهران از جنوب تا کویر مرکزی ایران گسترده است. مرکز شهر در طول جغرافیایی ۵۱ درجه و ۲۶ دقیقه شرقی و عرض جغرافیایی ۳۵ درجه و ۴۱ دقیقه شمالی واقع شده است (Kariman, 1976).

^۱ شهر تهران، بر اساس وسایط جمعیت و وسعت شهرهای ایران، در سال ۱۳۹۱، دارای ۸۲۴۴۷۵۹ نفر جمعیت و ۷۵۰ کیلومتر مربع مساحت است (<http://www.shahrhayeiran.blogfa.com>).

نقشه شماره ۱: موقعیت استان تهران در کشور

نقشه شماره ۲: موقعیت شهر تهران در استان تهران

Source: Authors

این کلانشهر با قرارگیری در دامنه جنوبی رشته کوه‌های البرز از طرفی تحت تأثیر آب و هوای نیمه‌خشک دامنه جنوبی البرز و از طرف دیگر تحت تأثیر آب و هوای خشک و نیمه‌بیابانی حاشیه کویر مرکزی ایران قرار گرفته است. این موقعیت جغرافیایی، آب و هوای استپی و قاره‌ای بسیار متغیری را در آن ایجاد کرده است به طوری که گاهی با بادهای شدید گرد و خاک همراه می‌باشد. ارتفاع از سطح دریا در شمال شهر (میدان تجریش) حدود ۱۳۰۰ متر و در قسمت‌های جنوب شهر (میدان راه آهن) که حدود ۱۵ کیلومتر فاصله دارد در حدود ۱۱۰۰ متر است. یعنی

به ازای هر کیلومتر ۱۳,۵ متر افت شیب وجود دارد.

شهر تهران از جنوب و جنوب غربی به دشت‌های هموار شهریار و ورامین و از شمال شرق به کوهستان محصور می‌شود و بطور کلی می‌توان آنرا به دو بخش کوهپایه و دشت تقسیم‌بندی نمود. حد طبیعی فضای جغرافیایی شهر تهران در کوه و دشت توسط دو رودخانه جاجرود و کرج مشخص می‌شود (Vahdati, 2006; 9-11).

منطقه کلانشهر تهران از سه بخش کوهستانی، کوهپایه و دشت تشکیل می‌شود. مناطق کوهستانی، ارتفاعات بالای ۱۸۰۰ متر را دربرمی‌گیرد. به دلیل ارتفاع زیاد و محدودیت‌های قانونی، ساخت‌وساز و سکونت در این محدوده وجود ندارد. از این رو توسعه فیزیکی تهران عمدتاً در منطقه کوهپایه و دشت در دامنه‌های جنوبی البرز صورت گرفته است. بخش‌های جنوبی شهر در دشت وسیع و همواری رشد کرده است. ارتفاعات شمالی و شرقی، توسعه شهر را در این سمت با محدودیت مواجه نموده و شرایط جغرافیایی خاص بیابانی جنوب و بالابودن سطح آب‌های زیرزمینی نیز توسعه را در این منطقه محدود کرده است. به همین دلیل بخش غربی شهر به واسطه برخورداری از شرایط نسبتاً مساعد جغرافیایی، مناسب‌ترین محدوده برای توسعه تلقی می‌شود. شهرک‌ها و شهرهای جدید نیز عمدتاً این سوی شکل گرفته و توسعه یافته‌اند. شرایط توپوگرافی شهر بر بافت کالبدی و فضایی شهر به ویژه در قسمت‌های شمالی شهر تأثیر مستقیم دارد. اختلاف ارتفاع در برخی قسمت‌های شهر، سیمای خاصی به شهر تهران داده به گونه‌ای که نمای تهران از شمال شهر و چشم‌انداز کوهستانی از جنوب شهر در مورفولوژی شهری موثر بوده است. چشم‌گیرترین موضوع در تهران با توجه به جهت ناهمواری جهت شمالی و جنوبی ناهمواری‌ها می‌باشد. از سمت جنوب به شمال، ارتفاع زمین افزایش می‌یابد به طوری که اختلاف ارتفاع بین قسمت‌های پست حدود ۹۰۰ متر و قسمت‌های مرتفع تا ۱۸۰۰ متر دیده می‌شود. اختلاف ارتفاع ۹۰۰ متری باعث تعدیل آب و هوا، پوشش گیاهی مناسب‌تر و ایجاد مناطق بیلاقی زیبای شمال تهران شده است. از منظر شمال به جنوب تقریباً تمام تهران در افق دید قرار دارد. با حرکت از جنوب به شمال، تغییرات بسیار چشمگیر هم در شرایط محیط طبیعی و هم شرایط اجتماعی، ارزش مکانی، دسترسی به خدمات و سرویس‌های خاص قابل مشاهده است به نحوی که می‌توان گفت شیب جغرافیایی و شیب اجتماعی تهران بر یکدیگر منطبق است. یا به عبارتی توپوگرافی شهر به نوعی انعکاسی از توپوگرافی اقتصادی-اجتماعی آن است.

توپوگرافی شهر تهران، بر قیمت زمین تأثیر می‌گذارد و موجب می‌شود تفاوت در نوع ساکنین از نظر درآمد و توانایی اقتصادی ایجاد شود. چراکه قسمت‌های مرتفع شمالی شهر خوش آب و هوا و محل سکونت افراد با درآمد و جایگاه شغلی بهتر و بالاتر است درحالی که در مرکز و در سمت جنوب شهر، هوای آلوده با رطوبت پایین‌تر و شرایط خشک‌تر حاکمیت دارد که معمولاً مهاجرین از شهرستان‌ها و افراد با مشاغل سطح پایین را به سمت خود جذب می‌کند. توپوگرافی شهر تهران حالتی مقعر و تورفته را نشان می‌دهد که بیشترین میزان آلودگی هوا در قعر آن وجود دارد، یعنی بخش‌های مرکزی شهر که منطبق بر مناطقی چون شش و دوازده شهر تهران است. زیرا ارتفاعات اطراف شهر مانع جریان راحت باد به داخل این مقعر می‌گردد. این درحالی است که قسمت‌های غربی شهر بدلیل

وجود بادهای غربی و بخش‌های شمالی شهر بدلیل ارتفاعات خوش آب و هوا از این شرایط نامطلوب به دورند. لذا در مجموع، در مرکز و جنوب شهر، زمین‌ها دارای ارزش کمتری است و در پی آن، افرادی که دارای درآمد کم‌تر و توان اقتصادی پایین‌تری می‌باشند، بیشتر به سکونت در این محدوده‌ها گرایش پیدا می‌کنند. افراد کم‌درآمد شامل مهاجران نیز خواهد بود. شرایط مالی ضعیف و مهاجر بودن، می‌تواند انگیزه‌های ارتکاب رفتارهای ناهنجار اجتماعی را افزایش دهد چراکه افراد کم‌درآمد معمولاً از سطح پایین‌تر تسهیلات و خدمات برخوردار بوده و انگیزه‌های اقتصادی بیشتری برای ارتکاب رفتارهای خارج از چهارچوب فرهنگی جامعه شهری در آنها وجود دارد. همچنانکه از نظر اجتماعی نیز بدلیل برخورداری کم‌تر از خدمات اجتماعی و سطوح آموزشی پایین‌تر، اغلب استعداد بیشتری برای ارتکاب رفتارهای مجرمانه در آنها وجود دارد. برای نمونه، درآمد اندک و فشار اقتصادی، خود، انگیزه‌ای برای ارتکاب جرایمی از جمله سرقت است. از سویی وجود مهاجرین از همه جای کشور به این محدوده‌ها که به دلیل ارزانی قیمت اجاره محل سکونت است، موجب ناهمگونی جمعیت و نظارت ضعیف اجتماعی و لذا شکل‌گیری انواع جرایم شهری در بخش‌های مرکزی و جنوبی شهر خواهد بود. پس می‌توان به تأثیر مستقیم و غیرمستقیم توپوگرافی در ناپایداری توسعه اجتماعی و فرهنگی در شهر پی‌برد.

جغرافیای انسانی محدوده مطالعه

تهران در گذشته‌ای نه چندان دور روستایی کوچک بود. در گذشته، آنان که از طهران (تهران) سخن به میان می‌آوردند، روستای کوچک و ناآشنایی به ذهنشان خطور می‌کرد که نشان اندکی از آن در کتاب‌های گذشتگان وجود داشته و ناشناخته‌تر از همسایگان خود «دولاب» یا «علی آباد» بوده است (Beyhaqi, 1977; 134). در نخستین حرکت‌های گسترش و توسعه‌ی تهران، در مسیر شهر شدن «عقلانی-سنتی» یعنی ساختن برج و باروهای شاه طهماسبی که بی‌تردید یک مقطع مهم تاریخی برای تهران محسوب می‌شود، روستای کهن سابق، از گمنامی درآمد و در دوره‌های بعد، یعنی تا پایان حکمرانی زندیه، شهری کوچک و مشهور شد.

تهران پس از انتخاب شدن به عنوان پایتخت، با شهرت بیشتری نسبت به محله‌های دیگر حیات خود را آغاز کرد. در ادامه‌ی توسعه و فزونی جمعیت و نیاز به فضاهای جدید، مرحله‌ی دیگری فرا رسید که خراب کردن برج و باروهای کهن و ساختن پاره حصارها و دروازه‌های جدید ناصری بود.

اگرچه، در پایان دوره‌ی زندیان، تهران شکل و سیمای شهری یافت و از زمانی که لشکریان قاجاریه، به سرکردگی مجنون خان پازوکی آن را گشودند (۱۱۹۹ ق/ ۱۷۸۴ م) به صورت شهری کامل نمایان شد. آقا محمدخان به انگیزه‌های متعددی این شهر جدیدالتأسیس را که تا آن زمان ساختاری نظامی داشت، به پایتختی برگزید که اهم آن‌ها بدین قرار است:

- نزدیکی بودن به مقر ایل قاجار (استرآباد و مازندران)؛

- موقعیت سوق الجیشی شهر (محصور بودن از سه طرف با کوه‌های البرز)؛

- خودکفایی اقتصادی شهر (وابسته نبودن از نظر تولید و مصرف به منطقه‌های دیگر)؛

-همجواری تهران با سکونت‌گاه ایلات افشار، ساوجبلاغ و خلیج‌های ساوه و عرب‌های ورامین (طرفداران آقامحمدخان)

وی در همان قلعه‌ی برج و بارودار شاه طهماسبی (حیاط شاهی) با اندک تغییر و مرمت، مقدمات ایجاد قصرهای جدید را فراهم آورد. تهران با جمعیتی حدود پانزده هزار نفر حیات پایتختی خود را از آغاز سلطنت آقامحمدخان قاجار آغاز کرد. پس از کشته شدن بنیان‌گذار سلطنت قاجار و با به سلطنت رسیدن باباخان (فتحعلی شاه قاجار از ۱۲۱۲ تا ۱۲۵۰ ق/۱۷۹۷ تا ۱۸۳۴ م) تهران تحول دیگری پیدا کرد. در این دوره، مهاجران دیگری نیز به تهران وارد شدند و جمعیت آن به هشتاد هزار نفر رسید. وسعت شهر را در زمان او تا هشت کیلومتر مربع تخمین زدند که ابعاد آن از این قرار بوده است (takmil Homayoun, 1998; 83):

- ضلع شرق تا غرب ۳۸۰۰ متر

- ضلع شمال تا جنوب ۱۹۰۰ متر تا ۲۴۵۰ متر

پس از مرگ فتحعلی شاه، در دوره‌ی محمدشاه قاجار (۱۲۵۰ تا ۱۲۶۴ ق/ ۱۸۳۴ تا ۱۸۴۷ م یا ۱۸۳۵ تا ۱۸۴۷ م) نیز تهران در حال توسعه و گسترش بود؛ بویژه پس از دادن نوعی قبالی مالکیت به زمین‌های خالصه‌ی نادری، با آوردن آب کرج به تهران به طول هفت فرسنگ و رساندن آن به بالای باغ نگارستان، دروازه شمیران، پامنار و سرچشمه (محلّه‌ی عودلاجان) در دوره‌ی صدارت حاج میرزا آقاسی آبادانی بیشتری فراهم شد. در جنوب تهران نیز دروازه‌ی دیگری به نام دروازه‌ی محمدیه (در میدان پاقاپوق محمدیه یا میدان اعدام سابق) ساخته شد. دروازه‌ی دیگری که افغان‌ها به نام دروازه‌ی ارگ یا دروازه دولت در مدخل خیابان باب همایون پدید آورده بودند هم مرمت شد.

در دوره‌ی اول سلطنت ناصرالدین شاه، با ساختن دارالفنون و توسعه‌ی ارگ و بنای چندین مدرسه و ساختمان دولتی، تهران همچون گذشته در مسیر توسعه گام برداشت. در سال ۱۸۵۲ یا ۱۸۵۳ میلادی برحسب احصائیه‌ی انجام شده، بناهای تهران به استثنای ارگ برحسب احصائیه‌ی انجام شده، بناهای تهران به استثنای ارگ و قصرهای سلطنتی، به شرح زیر بوده است (Saadvandian and ettehadieh, 1989; 304-307):

-خانه‌های تهران ۸۸۴۹ دستگاه در ۸۱۸۷ باب.

-خانه‌های یک محلّه‌ی نمونه‌ی دولتی (ارگ) ۲۷۵ دستگاه در ۲۳۲ باب.

-خانه‌های یک محلّه‌ی نمونه‌ی غیردولتی (عودلاجان) ۲۹۰۷ دستگاه در ۲۶۱۹ باب.

-دکان‌های تهران در محلات مختلف شهر ۴۶۶۴ باب (یکصد نوع شغل شناخته شده در ۳۷۶۱ باب)

-اماکن مذهبی و فرهنگی در ۲۱۱ باب.

-بناهای متفرقه در ۴۷۳ باب.

اما، بنا به برداشت سیاحان و جهانگردان خارجی از جمله گرتز و دبل، تصویر دارالخلافه‌ی تهران چندان جذاب و دلنشین نیست. وی در توصیف این تصویر می‌گوید:

«درباره‌ی تهران چیزی برای گفتن وجود ندارد. در تهران از آن نقش و نگار الوانی، که گنبدها و مناره‌های اصفهان و

شیراز و مشهد را فراگرفته است، هم خبری نیست. شهر تهران در یک بلندی ۱۱۳۲ متری، در محلی که اصلاً جالب توجه نیست، قرار دارد ... تهران شهر آشفته است. مجتمعی از خانه‌های درهم و برهم و یک‌نواخت، با بام‌های مسطح و در و پنجره‌هایی که به طرف حیاط گشوده می‌شوند. شهر به هم ریخته‌ای، که محل سکونت دویست هزار شیعه است.

این شهر دیواری تقریباً به درد بخور با پنج دروازه و یک خندق خشک دارد. در میان خانه‌های ساده رعیت، این جا و آنجا کاخ‌های شاه و شاهزادگان و ثروتمندان با ساختمانی ناقص و عظمتی بی‌معنی قرار دارد که کاملاً با شاهکارهای اصیل و محکم و با سلیقه‌ی هنر معماری، که شاهنشاهان ایرانی در گذشته ساخته‌اند و امروز هم پس از ۲۴۰۰ سال دست کم قسمت‌هایی از آن‌ها پابرجاست، متفاوت است ... به همین دلیل آدم میلی به گردش در خیابان‌های کسالت‌آور تهران ندارد. در این خیابان‌ها، تراموای اسبی اروپایی، کثیف و مواظبت نشده است و تیرهای کج چراغ‌ها با حالتی ناخوشایند و پرخاشگر در مقابل شکل مخصوص زندگی مردم مشرق زمین قرار گرفته است» (Bell, 1984; 149).

پس از پیروزی مشروطه خواهان، تهران موقعیت خاصی پیدا کرد. به این معنا که اصل سوم قانون اساسی، به عنوان اصل مرکزیت ملی، بیان می‌کند: «مجلس شورای ملی، مرکب است از اعضای که در تهران و ایالات انتخاب می‌شوند و محل انعقاد آن تهران است» پس از اعلام مشروطیت در دوره‌ی استبداد صغیر و پس از آن خاصه به دنبال آشفته‌گی‌های ناشی از جنگ بین‌الملل، دیوانیان و بازاریان به سوی زمین‌ها و باغ‌های محاط بر خندق‌ها روی آورد و خانه‌های مجلل و باغ‌های وسیعی برای خود پدید آوردند.

به هر حال، پایتخت ایران در دوره‌ی پایانی سلطنت سلسله‌ی قاجار، نه تنها تحول چشم‌گیری پیدا نکرد، بلکه آثار کهنه شدن و فرسودگی پاره‌ای عمارت‌ها یکی پس از دیگری نمایان می‌شد. میدان توپخانه (سپه) به عنوان گردشگاه مردم، خیابان لاله زار به عنوان خیابانی به سبک اروپا و خیابان استانبول به عنوان محل خرید و فروش اجناس خارجی و گردش‌ی و خیابان علاءالدوله به عنوان خیابان اروپاییان ساکن تهران نزد همگان شناخته می‌شدند (takmil Homayoun, 1998; 69).

با انتقال نظام سلطنتی از خاندان قاجار به خاندان پهلوی و رضاخان، تغییرات اساسی ایجاد شد و شیوه‌ی توسعه‌ی شهری با سازمان شهری برون‌زا شکل گرفت. گسترش کالبدی شهر تهران (مالکیت جدید، خانه‌سازی‌ها به شیوه‌ی نو، پدید آمدن باغ‌ها و باغچه‌ها یا بستان‌ها)، ازدیاد جمعیت و مهاجرت‌های جدید به پایتخت، رشد و نوآوری‌های کارکردی در اموراتصادی (بازار و نهادهای تولیدی و مشاغل نو) و بهداشتی و زیست‌شناختی (تأسیس بیمارستان‌ها، داروخانه‌ها و توجه به پاکیزگی، نظافت و سلامت شهر)، فرهنگی و آموزشی (نهادهای جدید رشد فرهنگ و تأسیس مدارس در سطح‌های گوناگون)، توسعه‌ی مؤسسات تمدن جدید (برق، تلفن، تلگراف و محله‌های فرنگی نشین)، ازدیاد و برخورداری‌های جدید وسایل نقلیه‌ی قدیمی (درشکه و گاری) به صورت جدید (اتومبیل‌های تازه‌وارد)، از یک سو، شرایطی را برای دگرگونی‌های شهری و مدنی پدید آورده و از دیگر سو، در پیوند با خواست‌های حکومت،

در هم‌ریزی بافت کهن شهر و سهولت تسلط بر جامعه را سبب و تغییر روابط تاریخی فرهنگی شهرنشینی با شیوه‌هایی جدید را باعث می‌شد (takmil Homayoun, 1998; 76).

در زمینه تحولات جمعیتی محدوده مطالعه لازم به ذکر است که از جمعیت روستای تهران پیش از صفویه، اطلاعاتی در دست نیست اما، به نظر می‌رسد که در دوره‌ی شاه طهماسب صفوی، کل جمعیت شهر بیش از ده هزار نفر نبوده است. در سال ۱۰۳۷ یا ۱۰۳۸ ق (۱۶۲۸ میلادی) سرتوماس هربرت، جمعیت تهران را میان بیست و پنج تا سی هزار نفر (۲۵۰۰۰ تا ۳۰۰۰۰) نوشته است که در سه هزار خانه سکونت داشته‌اند (zare, 2010; 62).

مرحوم پورداوود جمعیت تهران را در دوره آقامحمدخان قاجار پانزده هزار نفر و در زمان فتحعلی‌شاه قاجار تا چهل و پنج هزار نفر تخمین زده است اما ژوبر که در سال ۱۲۲۱ قمری (۱۸۰۶ یا ۱۸۰۷ میلادی) در تهران اقامت داشته است، جمعیت شهر را بدون اشاره به فصل تابستان یا زمستان، بیش از سی هزار نفر نمی‌داند (zhuber, 1968; 254). در سال‌های ۱۸۱۱ تا ۱۸۱۳ میلادی برابر با ۱۲۲۵ تا ۱۲۲۷ هجری قمری، سر ویلیام اوزلی، جمعیت تهران را در زمستان میان چهار تا هشت هزار نفر نوشته است (Karimian, 1976; 199).

پاره‌ای از منابع فارسی رقم شصت هزار نفر و سال‌ها پس از آن هفتاد هزار نفر را هم ذکر کرده‌اند و همان منابع جمعیت تهران را، در تابستان، پانزده هزار نفر دانسته‌اند. در اوایل سلطنت ناصرالدین شاه قاجار، جمعیت تهران را گاهی یکصد و بیست هزار نفر و گاهی نیز یکصد و پنجاه هزار نفر نوشته‌اند (Karimian, 1976; 199).

در سال ۱۳۱۸ هجری شمسی اولین سرشماری دو فاکتروی^۱ تهران جمعیت شهر تهران را ۵۴۰۰۸۷ نفر اعلام کرد که از نرخ رشدی برابر با ۸٫۲۵ درصد در مقایسه با سرشماری بلدیة در سال ۱۳۱۱ برخوردار است. در حالی که سرشماری سال ۱۳۱۶-۱۳۱۷ بانک ملی نشانگر رشدی برابر با ۱۲٫۷۲ درصد است که افزایش سریع جمعیت بین سال‌های ۱۳۱۶ تا ۱۳۱۸ را نشان می‌دهد.

در سال ۱۳۲۵ هجری شمسی جمعیت تهران به ۸۸۰ هزار نفر رسید. روند افزایش جمعیت در سال ۱۳۳۵ با نرخ رشدی برابر با ۷٫۴۱ درصد نسبت به سال ۱۳۲۵ به افزایش آن به ۱۸۰۰ هزار نفر منجر شد و مساحت شهر نیز، که روند توسعه‌ی آن بیشتر متوجه رشد عمودی بود، به ۵۰ کیلومتر مربع رسید.

به این ترتیب، در طول زمانی حدود ۱۵۰ سال، شهر تهران با رشد مستمر خویش که ناشی از تحولات درونی و جذب جمعیت و مهاجرپذیری گسترده‌ی آن، به ویژه در دو دهه‌ی اول قرن سیزدهم شمسی بود، از شهری با جمعیت حدود ۵۰ هزار نفر و مساحتی حدود ۷۸ کیلومتر مربع به شهری با جمعیت ۱۸۰ هزار نفر در محدوده‌ای بالغ بر ۱۵۰ کیلومتر مربع (Supreme Council of Culture and Arts, 1976; 12) تبدیل شد و بدین سان رشد شتابان خود را دنبال کرد (Taleghani, 1991; 14).

پس در یک نگاه کوتاه روند تاریخی، تهران تا قبل از آنکه مورد توجه شاه طهماسب صفوی قرار گیرد و حصاری بر دور آن کشیده شود، روستایی با هزار نفر جمعیت بود. در زمان حکومت قاجار، جمعیت شهر تهران ۱۵ هزار نفر

^۱ جمعیت حاضر هر محله را در زمان سرشماری «دوفاکترو» گویند.

ذکر شده که از این تعداد، ۳ هزار نفر را نظامیان تشکیل می‌دادند. در سال ۱۲۷۴، جمعیت تهران را ۱۴۷۲۵۶ نفر نوشته‌اند. در دوره پهلوی و جمهوری اسلامی آمار مختلفی از جمعیت تهران اعلام شده است. با توجه به روند افزایش جمعیت در تهران عملاً شتاب جمعیت برای تبدیل شدن به یک کلانشهر از ابتدای حکومت پهلوی (حدود سال ۱۳۰۰ شمسی) شروع و طی مدت ۴۰ سال بالغ بر ده برابر (یعنی حدود ۲ میلیون نفر در سال ۱۳۴۰) شد. جمعیت تهران در ۴۰ سال بعد نیز (۱۳۴۰-۱۳۸۰) به ۷ میلیون نفر رسید. در حال حاضر جمعیت تهران بیش از ۷/۷ میلیون نفر می‌باشد. اگر چه شتاب افزایش جمعیت طی مدت ۴۰ سال اخیر به مراتب کمتر از دوره ۴۰ سال قبل از آن بوده ولی جمعیت خالص اضافه شده در این دوره بیش از ۵ میلیون نفر می‌باشد. این امر پیامدهای اقتصادی - اجتماعی و همچنین زیست‌محیطی بسیار گسترده‌ای داشته است. بر اساس شش دوره سرشماری انجام شده، جمعیت تهران طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۵ حدوداً ۵ برابر شده است. این رشد در شهرهای اطراف تهران به مراتب بیشتر از شهر تهران بوده به طوری که رشد شهر تهران طی دهه‌های اخیر کاهش یافته و بر جمعیت پیرامون آن افزوده شده است. جدول بعدی نمایانگر تعداد جمعیت این شهر در دوره‌های مختلف می‌باشد و پس از آن، در جدولی که در پی آمده است، سهم جمعیتی شهر تهران به کل جمعیت کشور در دوره‌های مختلف را گویا می‌سازد.

جدول شماره ۳- ۱: جمعیت تهران از دوره صفوی تا عصر حاضر

سال	جمعیت	نرخ رشد	حکومت
۹۶۱ ه.ق	۱۰۰۰	-	شاه طهماسب
۱۰۳۶ ه.ق	۳۰۰۰	۱,۴	شاه عباس صفوی
۱۲۱۲ ه.ق	۱۵۰۰۰	۵,۲	آقا محمدخان قاجار
۱۲۲۲ ه.ق	۵۰۰۰۰	۱۲,۰۳	فتحعلی شاه قاجار
۱۲۲۷ ه.ق	۶۰۰۰۰	۳,۶	فتحعلی شاه قاجار
۱۲۵۰ ه.ق	۸۰۰۰۰	۲,۸	اواخر فتحعلی شاه قاجار و اوایل محمدشاه قاجار
۱۲۸۴ ه.ق	۱۴۷۲۵۶	۲,۹	ناصرالدین شاه قاجار
۱۳۰۹ ه.ش	۲۵۰۰۰۰	۲,۴	پهلوی اول
۱۳۱۹ ه.ش	۵۴۰۰۸۷	۶,۶	پهلوی اول
۱۳۳۵ ه.ش	۱۵۶۰۹۳۴	۵,۵	پهلوی دوم
۱۳۴۵ ه.ش	۲۷۱۹۷۳۰	۵,۵	پهلوی دوم
۱۳۵۵ ه.ش	۴۵۳۰۲۲۳	۲,۹	پهلوی دوم
۱۳۶۵ ه.ش	۶۰۵۸۲۰۷	۱,۳	جمهوری اسلامی
۱۳۷۰ ه.ش	۶۴۹۷۲۳۸	۰,۷۸	جمهوری اسلامی
۱۳۷۵ ه.ش	۶۷۵۸۸۴۵	۱,۳	جمهوری اسلامی
۱۳۸۵ ه.ش	۷۷۱۱۲۳۰	-	جمهوری اسلامی
۱۳۹۵	۸۷۳۷۵۱۰ ^۱	-	جمهوری اسلامی

Source: Atlas of Tehran metropolis

با توجه به اینکه در این پژوهش، فضاها و اماکن تفریحی شبانه تهران مورد توجه بوده است، تصویر و معرفی اجمالی این فضاهای دارای حیات شبانه در تصویر بعدی نشان داده شده است.

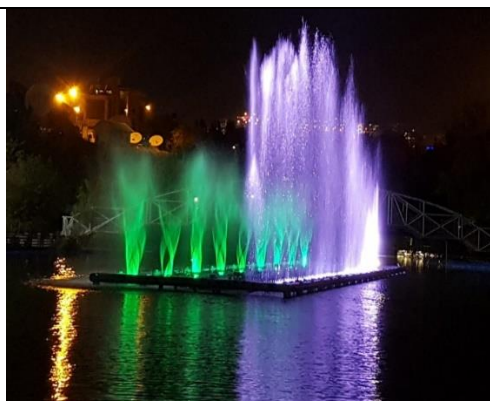
^۱ تهران در سال ۱۳۹۵ و بر اساس سرشماری رسمی، دارای ۸۷۳۷۵۱۰ نفر جمعیت بوده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵)

مجموعه پارک آب و آتش که یکی از مهم‌ترین جاذبه‌های گردشگری تهران، پل زیبای از مهم‌ترین مکان‌های تفریحی تهران دریاچه چیتگر است که در شمال پارک جنگلی چیتگر و محدوده شمال غربی شهر تهران واقع شده است طبیعت، در آن قرار دارد.

خیابان سی تیر جزو مناطق قدیمی تهران است و در مرکز شهر تهران واقع شده است. دربند پرطرفدارترین ناحیه ییلاقی شمال شهر تهران است که با انبوهی از امکانات رفاهی، رستوران‌ها و دسترسی نزدیک و آسان یکی از بهترین مناطق برای طبیعت‌گردی‌های کوتاه گردشگری شبانه این خیابان مربوط به رستوران‌های سیار آن است.

امامزاده صالح یکی از جاذبه‌های گردشگری مذهبی در تهران است که در شمال شهر پارک ملت یکی از معروف‌ترین پارک‌های شهر تهران است که در خیابان ولیعصر قرار دارد.

برج میلاد یکی از جاهای دیدنی تهران و البته یکی از نمادهای این شهر است. این برج با ارتفاع ۴۳۵ متری در بزرگراه شیخ فضل الله نوری واقع شده است. برج میلاد به دلیل نورپردازی‌های زیبای آن در شب بسیار دیدنی می‌شود.

پارک هنرمندان در خیابان طالقانی قرار دارد که جشنواره‌ها و بازارهای فصلی متفاوتی در این بوستان برگزار می‌شود.

باغ ایرانی در ده ونک واقع شده است و در واقع گوشه‌ای جا مانده از تهران قدیم است. سفره خانه آذری، قدیمی‌ترین سفره خانه تهران است و در میدان راه آهن واقع شده است. که بازسازی شده است.

تصویر شماره ۱: معرفی اجمالی محدوده‌های دارای حیات شبانه در کلانشهر تهران Source: Authors

تجزیه و تحلیل

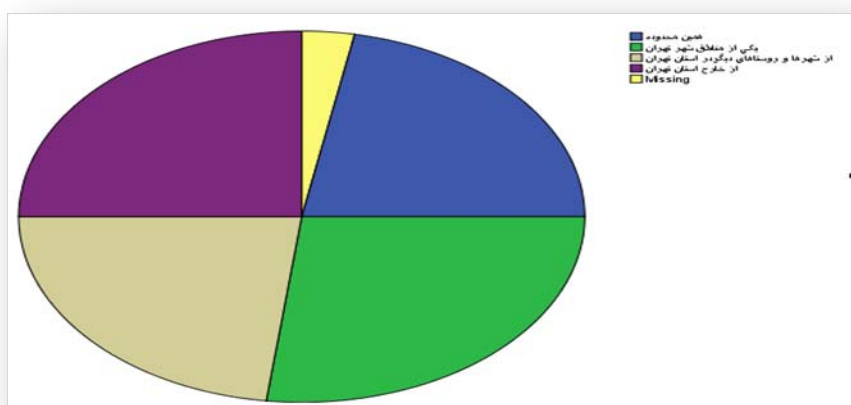
۱- توصیف ویژگی‌های عمومی پاسخگویان

از بین مجموع کسانی که از تهران و حوزه نفوذ آن به این فضای دارای حیات شبانه مراجعه کرده و در شب به گذران اوقات فراغت خویش یا کار و فعالیت اقتصادی مشغول بودند، ۲۲,۷ درصد ساکن همان محدوده بودند، ۲۷,۸ درصد از منطقه‌ای دیگر از شهر تهران به این محدوده مراجعه کرده بودند، ۲۳,۷ درصد از شهرها و روستاهای دیگر در استان تهران و ۲۵,۸ درصد از خارج استان تهران بودند.

جدول شماره ۳: مبدأ حرکت کاربران از فضای کنونی

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	همین محدوده	22	22.0	22.7	22.7
	یکی از مناطق شهر تهران	27	27.0	27.8	50.5
	از شهرها و روستاهای دیگر در استان تهران	23	23.0	23.7	74.2
	از خارج استان تهران	25	25.0	25.8	100.0
	Total	97	97.0	100.0	
Missing	System	3	3.0		
	Total	100	100.0		

Source: Authors

نمودار شماره ۲: مبدأ حرکت کاربران از فضای کنونی

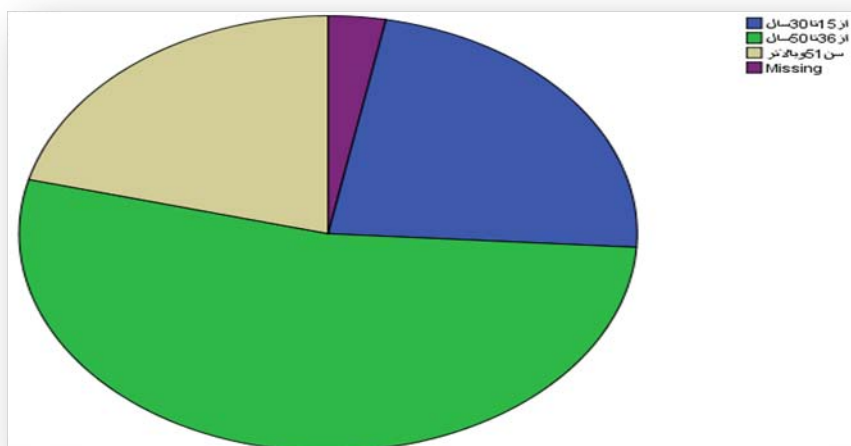
Source: Authors

از نظر ترکیب سنی، نزدیک به ۵۵ درصد افراد در رده ۳۶ تا ۵۰ ساله قرار دارند.

جدول شمار ۴: ترکیب سنی بهره برداران از حیات شبانه در فضاهای موردنظر

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	از ۱۵ تا ۳۰ سال	23	23.0	23.7	23.7
	از ۳۶ تا ۵۰ سال	53	53.0	54.6	78.4
	سن ۱۵ و بالاتر	21	21.0	21.6	100.0
	Total	97	97.0	100.0	
Missing	System	3	3.0	-	-
	Total	100	100.0		

Source: Authors

نمودار شماره ۳: ترکیب سنی بهره برداران از حیات شبانه در فضاهای موردنظر

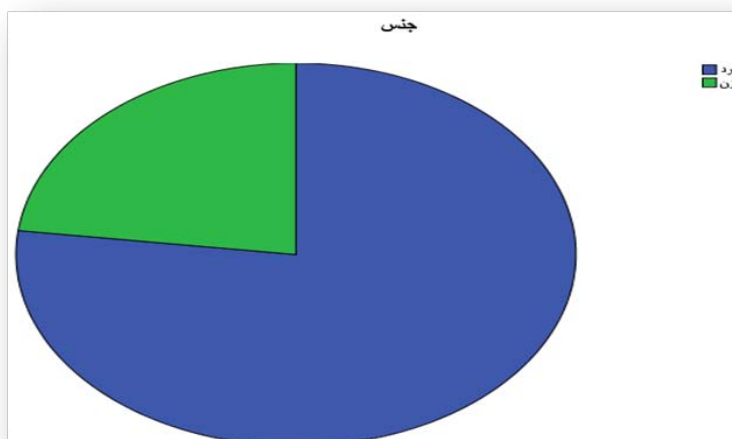
Source: Authors

بررسی ترکیب جنسی بهره برداران از فضاهای دارای حیات شبانه در کلانشهر تهران نشان از آن دارد که ۷۷ درصد مردان و نزدیک به یک سوم (۳۳ درصد) را زنان تشکیل می‌دهند.

جدول شماره ۵: ترکیب جنسی بهره برداران از حیات شبانه در فضاهای موردنظر

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	مرد	77	77.0	77.0	77.0
	زن	23	23.0	23.0	100.0
Total		100	100.0	100.0	

Source: Authors

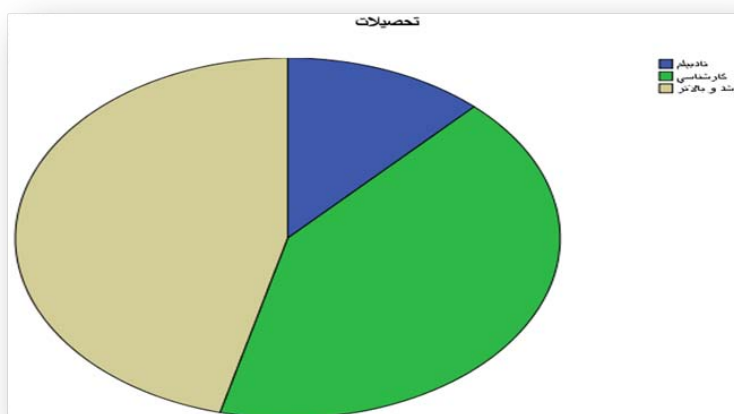
نمودار شماره ۴: ترکیب جنسی بهره برداران از حیات شبانه در فضاهای موردنظر Source: Authors

از نظر سطح تحصیلات، ۴۲ درصد دارای مدرک کارشناسی، ۴۶ درصد ارشد و بالاتر و ۱۲ درصد دارای مدرک تا دیپلم هستند.

جدول شماره ۶: توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب تحصیلات

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	تدیلم	12	12.0	12.0	12.0
	کارشناسی	42	42.0	42.0	54.0
	ارشد و بالاتر	46	46.0	46.0	100.0
Total		100	100.0	100.0	

Source: Authors

نمودار شماره ۵: توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب تحصیلات Source: Authors

۴-۲- عوامل موثر بر حضور بیشتر در مکان برای گذران اوقات فراغت و فعالیت اقتصادی شبانه

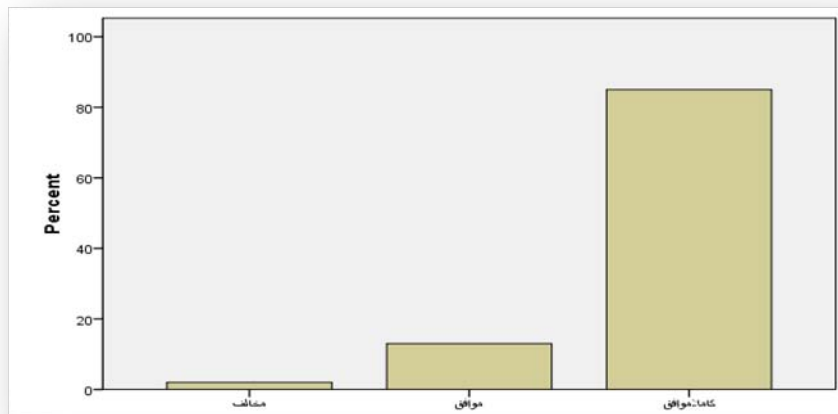
نخست: تغییرات ماهیت و زمان فعالیت کاربری‌ها

تنوع در فعالیت‌های اجتماعی، فرهنگی، تفریحی شبانه بیشتر شود.

جدول شماره ۷: تنوع در فعالیت‌های اجتماعی، فرهنگی، تفریحی شبانه بیشتر شود

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	مخالف	2	2.0	2.0	2.0
	موافق	13	13.0	13.0	15.0
	کاملاً موافق	85	85.0	85.0	100.0
Total		100	100.0	100.0	

Source: Authors

نمودار شماره ۷: تنوع در فعالیت‌های اجتماعی، فرهنگی، تفریحی شبانه بیشتر شود

Source: Authors

برای بقیه موارد، به همین شیوه بررسی و تحلیل آماری انجام شد که در جدول بعدی نتایج آن درج شده است.

جدول شماره ۸: نتایج آماری نمره میانگین شاخص‌ها و متغیرهای پژوهش

ابعاد	شاخص یا متغیر	تعداد پاسخ	Sum	Mean
	تنوع در فعالیت‌های اجتماعی، فرهنگی، تفریحی شبانه بیشتر شود.	100	481.00	4.8100
	خدمات و زیرساخت‌های موجود در مراکز شهری در جهت پاسخگویی به نیازهای شهر ۲۴ ساعته بهبود یابد	98	432.00	4.4082
	از فضاها در شب به نحوی خلاقانه‌تر استفاده شود.	99	446.00	4.5051
	تسهیلات کافی برای جمعیت مسافران و حاضران در این فضا تدارک دیده شود.	100	467.00	4.6700
	فعالیت‌های هنری فرهنگی و اجتماعی (تئاترها و نمایش در فضای باز، فروش کتاب، فیلم) بیشتر شود.	99	481.00	4.8586
	کاربری‌های خوراکی و خرده فروشی‌ها، صنایع دستی، دستفروشان مجوزدار و سازماندهی شده حاضر باشند	99	466.00	4.7071
	فروشگاه، موزه، گالری، نمایشگاه، فستیوال و کتابخانه در شب اجازه فعالیت داشته باشند.	100	449.00	4.4900
	رستوران‌ها و کافه‌های خیابانی (استفاده رستوران‌ها و کافه‌ها از بخشی از پیاده رو در ازای پرداخت عوارض) برپا باشد.	98	471.00	4.8061
	جشن‌های مذهبی ملی، فعالیت‌های هنری، نوازندگی در شب‌هنگام در این فضا برپا شود.	100	480.00	4.8000
	فضاهای باز و سبز برای حضور شهروندان تا پاسی از شب مناسب سازی شود.	100	466.00	4.6600

4.3434	430.00	99	ایجاد تنوع در فعالیتهای اقتصادی شبانه تشویق شود به نحوی که مختص گروههای خاصی از مردم نباشد.	تأمین روشنایی فضا و نورپردازی
4.7449	465.00	98	نورپردازی افزایش یابد و از نور در نمای کاربری، فضای سبز، آبنا استفاده شود.	
4.7245	463.00	98	از فناوری روز دنیا در زمینه نورپردازی برای ایجاد جاذبههایی برای افزایش حضور افراد در شب (همچون استفاده از تلوزیونهای شهری، المانهای شهری با نورپردازی مدرن) بهره گیری شود.	
4.8700	487.00	100	با استفاده از رنگهای متنوع در کنار تغییر شدت نور، تصاویری زیبا و به یادماندنی خلق شود.	
4.2727	423.00	99	مناظر آرامشبخش و زیبا از طریق نورپردازی معمارانه عناصر طبیعی خلق شود.	بسترسازی حمل و نقل
4.9200	492.00	100	ایستگاههای مناسب تاکسیهای شبانه ایجاد و عرضه خدمات تاکسیرانی بعد از ساعت ۱۲ نیمه شب افزایش یابد	
4.6970	465.00	99	پارکینگهای مناسب برای کاربران شبانه فضاهای شهری اختصاص یابد	
4.8283	478.00	99	استفاده از حمل و نقل پایدار در شب همچون جاناتمایی ایستگاه دوچرخه در فواصل مناسب طول مسیر تشویق شود.	
4.7273	468.00	99	تعداد وسایل حمل و نقل عمومی افزایش یافته و سرویس دهی ۲۴ ساعته انجام شود	ارتقای امنیت فضاهای شهری
4.5859	454.00	99	با تزریق فعالیت‌های هنری، فرهنگی و اجتماعی، ایجاد تمهیدات حضور فعالیت‌های متنوع و جذاب مانند برپایی نمایشگاه‌های صنایع دستی برای افزایش نظارت اجتماعی بر فضا اندیشیده شود.	
4.7300	473.00	100	ابزار و امکانات امنیتی و استفاده از ابزار مناسب و به روز، کانکس پلیس، کیوسک تلفن پلیس و دوربین‌های مدار بسته مستقر شوند.	
4.3980	431.00	98	از طریق تنوع فعالیت‌ها و عملکردها و حضور بیشتر مردم در این فضاها، نظارت اجتماعی ایجاد و تقویت شود.	
4.8081	476.00	99	نهادهای انتظامی با رفتارهای ضد اجتماعی و مواد مخدر برخورد موثرتر نمایند.	
4.8300	483.00	100	تمهیدات طراحی کالبدی و نورپردازی برای حذف محل‌های مستعد بزهکاری مانند از بین بردن گوشه‌های تاریک و فرورفته ساختمان‌ها بکارگرفته شود.	

Source: Authors

برای آزمون صحت این شاخص‌ها، آزمون میانگین و انحراف معیار اخذ شد.

جدول شماره ۹: آزمون میانگین و انحراف معیار شاخص‌ها یا متغیرهای پژوهش

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
A1	100	4.8100	.52599	.05260
A2	98	4.4082	.85959	.08683
A3	99	4.5051	.78732	.07913
A4	100	4.6700	.69711	.06971
A5	99	4.8586	.42881	.04310
A6	99	4.7071	.53932	.05420
A7	100	4.4900	.85865	.08586
A8	98	4.8061	.58606	.05920
A9	100	4.8000	.61955	.06195
A10	100	4.6600	.71379	.07138
A11	99	4.3434	.75811	.07619
B1	98	4.7449	.54321	.05487
B2	98	4.7245	.53304	.05385
B3	100	4.8700	.44165	.04416
B4	99	4.2727	.76689	.07708
C1	100	4.9200	.30748	.03075
C2	99	4.6970	.66170	.06650
C3	99	4.8283	.47467	.04771
C4	99	4.7273	.65181	.06551
D1	99	4.5859	.49508	.04976
D2	100	4.7300	.66447	.06645
D3	98	4.3980	.74252	.07501
D4	99	4.8081	.58339	.05863
D5	100	4.8300	.58698	.05870

Source: Authors

همچنین آزمون تی تک نمونه ای اجرا شد که با توجه به سطح معنی داری (sig) ۰,۰۰ می‌توان مدعی شد که نمره‌های بدست آمده معنی دارد است و لذا فرض پژوهش مورد تایید است.

جدول شماره ۱۰: آزمون تی تکنونه ای شاخص ها یا متغیرهای پژوهش

	Test Value = 0					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
A1	91.446	99	.000	4.81000	4.7056	4.9144
A2	50.767	97	.000	4.40816	4.2358	4.5805
A3	56.933	98	.000	4.50505	4.3480	4.6621
A4	66.991	99	.000	4.67000	4.5317	4.8083
A5	112.735	98	.000	4.85859	4.7731	4.9441
A6	86.840	98	.000	4.70707	4.5995	4.8146
A7	52.292	99	.000	4.49000	4.3196	4.6604
A8	81.183	97	.000	4.80612	4.6886	4.9236
A9	77.476	99	.000	4.80000	4.6771	4.9229
A10	65.285	99	.000	4.66000	4.5184	4.8016
A11	57.006	98	.000	4.34343	4.1922	4.4946
B1	86.471	97	.000	4.74490	4.6360	4.8538
B2	87.741	97	.000	4.72449	4.6176	4.8314
B3	110.270	99	.000	4.87000	4.7824	4.9576
B4	55.435	98	.000	4.27273	4.1198	4.4257
C1	160.009	99	.000	4.92000	4.8590	4.9810
C2	70.627	98	.000	4.69697	4.5650	4.8289
C3	101.208	98	.000	4.82828	4.7336	4.9230
C4	72.161	98	.000	4.72727	4.5973	4.8573
D1	92.164	98	.000	4.58586	4.4871	4.6846
D2	71.185	99	.000	4.73000	4.5982	4.8618
D3	58.635	97	.000	4.39796	4.2491	4.5468
D4	82.003	98	.000	4.80808	4.6917	4.9244
D5	82.286	99	.000	4.83000	4.7135	4.9465

Source: Authors

نتیجه گیری و دستاورد علمی پژوهش

بر اساس مطالعات انجام شده می‌توان نتایجی به شرح زیر را بیان داشت. مخاطبان، شامل شهروندان تهرانی و افرادی که از حوزه نفوذ آن به محدوده‌های دارای حیات شبانه (تعداد ۱۰ فضای موردنظر و خاص که در پژوهش از آنها نام برده شد) مراجعه می‌کنند در صورتی حداکثر مراجعه به این فضاها و گذران حیات شبانه بمنظور اوقات فراغت یا انجام فعالیت‌های متنوع را خواهند داشت که شرایط زیر در آن بیشتر و بهتر فراهم شود:

الف- تغییرات ماهیت و زمان فعالیت کاربری‌ها

۱. تنوع در فعالیت‌های اجتماعی، فرهنگی، تفریحی شبانه بیشتر شود.
۲. خدمات و زیرساخت‌های موجود در مراکز شهری در جهت پاسخگویی به نیازهای شهر ۲۴ ساعته بهبود یابد.
۳. از فضاها در شب به نحوی خلاقانه‌تر استفاده شود.
۴. تسهیلات کافی برای جمعیت مسافران و حاضران در این فضا تدارک دیده شود.
۵. فعالیت‌های هنری فرهنگی و اجتماعی (تئاترها و نمایش در فضای باز، فروش کتاب، فیلم) بیشتر شود.
۶. کاربری‌های خوراکی و خرده فروشی‌ها، صنایع دستی، دستفروشان مجوزدار و سازماندهی شده حاضر باشند.
۷. فروشگاه، موزه، گالری، نمایشگاه، فستیوال و کتابخانه در شب اجازه فعالیت داشته باشند.
۸. رستوران‌ها و کافه‌های خیابانی (استفاده رستوران‌ها و کافه‌ها از بخشی از پیاده رو در ازای پرداخت عوارض) برپا

باشد

۹. جشن‌های مذهبی ملی، فعالیت‌های هنری، نوازندگی در شب‌هنگام در این فضا برپا شود.
۱۰. فضاهای باز و سبز برای حضور شهروندان تا پاسی از شب مناسب سازی شود.
۱۱. ایجاد تنوع در فعالیتهای اقتصادی شبانه تشویق شود به نحوی که مختص گروه‌های خاصی از مردم نباشد.

ب- تأمین روشنایی فضا و نورپردازی

۱. نورپردازی افزایش یابد و از نور در نمای کاربری، فضای سبز، آبنا استفاده شود.
۲. از فناوری روز دنیا در زمینه نورپردازی برای ایجاد جاذبه‌هایی برای افزایش حضور افراد در شب (همچون استفاده از تلوزیون‌های شهری، المان‌های شهری با نورپردازی مدرن) بهره‌گیری شود.
۳. با استفاده از رنگ‌های متنوع در کنار تغییر شدت نور، تصاویری زیبا و به یادماندنی خلق شود.
۴. مناظر آرامش‌بخش و زیبا از طریق نورپردازی معمارانه عناصر طبیعی خلق شود.

ج- بسترسازی حمل و نقل

۱. ایستگاه‌های مناسب تاکسی‌های شبانه ایجاد و عرضه خدمات تاکسیرانی بعد از ساعت ۱۲ نیمه شب افزایش یابد
۲. پارکینگ‌های مناسب برای کاربران شبانه فضاهای شهری اختصاص یابد
۳. استفاده از حمل و نقل پایدار در شب همچون جانیابی ایستگاه دوچرخه در فواصل مناسب طول مسیر تشویق شود.
۴. تعداد وسایل حمل و نقل عمومی افزایش یافته و سرویس دهی ۲۴ ساعته انجام شود

د- ارتقای امنیت فضاهای شهری

۱. با تزریق فعالیت‌های هنری، فرهنگی و اجتماعی، ایجاد تمهیدات حضور فعالیت‌های متنوع و جذاب مانند برپایی نمایشگاه‌های صنایع دستی برای افزایش نظارت اجتماعی بر فضا اندیشیده شود.
  ۲. ابزار و امکانات امنیتی و استفاده از ابزار مناسب و به روز، کانکس پلیس، کیوسک تلفن پلیس و دوربین‌های مداربسته مستقر شوند.
  ۳. از طریق تنوع فعالیت‌ها و عملکردها و حضور بیشتر مردم در این فضاها، نظارت اجتماعی ایجاد و تقویت شود.
  ۴. نهادهای انتظامی با رفتارهای ضد اجتماعی و مواد مخدر برخورد موثرتر نمایند.
  ۵. تمهیدات طراحی کالبدی و نورپردازی برای حذف محل‌های مستعد بزهکاری مانند از بین بردن گوشه‌های تاریک و فرورفته ساختمان‌ها بکارگرفته شود.
- آزمون فریدمن برای رتبه بندی گزاره‌های راه‌کارهای تشویق و رونق فعالیت‌های شبانه امن و حیات شبانه درونی و بیرونی در برنامه‌ریزی توسعه پایدار شهری تهران و حوزه نفوذ نیز انجام شد.
- جدول شماره ۱۱: سطح معنی داری رتبه بندی گزاره‌های راه‌کارهای تشویق و رونق فعالیت‌های شبانه امن و حیات شبانه درونی و بیرونی در برنامه‌ریزی توسعه-

پایدار شهری تهران و حوزه نفوذ

Test Statistics ^a	
N	61
Chi-Square	128.161
df	30
Asymp. Sig.	.000
a. Friedman Test	

با توجه به اینکه سطح معنی داری sig برابر با 0.0 است لذا می‌توان به رتبه بندی گزاره ها اعتماد نمود. از این رو رتبه بندی نهایی گزاره ها در ادامه ارایه شده است.

جدول شماره ۱۲: رتبه بندی گزاره‌های راه‌کارهای تشویق و رونق فعالیت‌های شبانه امن و حیات شبانه درونی و بیرونی در برنامه‌ریزی توسعه‌پایدار شهری تهران

و حوزه نفوذ	
رتبه	نمره
رتبه	گزاره‌های راه‌کارهای تشویق و رونق فعالیت‌های شبانه امن و حیات شبانه درونی و بیرونی در برنامه‌ریزی توسعه‌پایدار شهری تهران و حوزه نفوذ
1	18.55 استفاده خلاقانه از فضاها در شب برای کاربران تهران و حوزه نفوذ
2	17.9 بهبود، توسعه و ایجاد تنوع در فعالیت‌های اجتماعی، فرهنگی، تفریحی شبانه
3	17.81 افزایش نورپردازی و استفاده از نور در نمای کاربری، فضای سبز، آب‌نما
4	17.65 ایجاد ایستگاه‌های مناسب تاکسی‌های شبانه و افزایش عرضه خدمات تاکسیرانی بعد از ساعت ۱۲ نیمه شب
5	17.65 برخورد نهادهای انتظامی با رفتارهای ضد اجتماعی و مواد مخدر
6	17.62 تشویق به استفاده از حمل و نقل پایدار در شب و جانمایی ایستگاه دوچرخه در فواصل مناسب از طول مسیر
7	17.48 تنوع‌بخشی فعالیت‌های هنری فرهنگی و اجتماعی (وجود تئاترها و نمایش در فضای باز، حضور فعالیت‌های متنوع مانند فروش کتاب، فیلم)
8	17.15 ترویج و آموزش در زمینه فرهنگ انجام فعالیت‌های شبانه، لوازم و ضوابط و منافع آن
9	17.13 استفاده از رنگ‌های متنوع در کنار تغییر شدت نور، تصاویری زیبا و به یادماندنی خلق کرده و شهر را به لحاظ منظر شبانه هویتمند سازد
10	17.07 مشخص کردن سرحد بین فضاهای عمومی و خصوصی
11	16.89 افزایش تعداد وسایل حمل و نقل عمومی و سرویس دهی ۲۴ ساعته
12	16.86 تزریق فعالیت‌های هنری، فرهنگی و اجتماعی، ایجاد تمهیدات حضور فعالیت‌های متنوع و جذاب مانند برپایی نمایشگاه‌های صنایع دستی برای افزایش نظارت اجتماعی بر فضا
13	16.75 استقرار ابزار و امکانات امنیتی و استفاده از ابزار مناسب و به روز، کانکس پلیس، کیوسک تلفن پلیس و دوربین‌های مدار بسته
14	16.71 ایجاد کاربری‌های مختلط و سازگار به منظور جلوگیری از تک عملکردی شدن خیابان‌ها و خلوتی شبانه‌گاه
15	16.42 مناسب سازی فضاهای باز و سبز برای حضور شهروندان تا پاسی از شب
16	16.02 بکارگیری تمهیدات طراحی کالبدی و نورپردازی برای حذف محل‌های مستعد بزهکاری مانند از بین بردن گوشه‌های تاریک و فرورفته ساختمان‌ها
17	15.99 برپایی رستوران‌ها و کافه‌های خیابانی (استفاده رستوران‌ها و کافه‌ها از قسمتی از پیاده رو در ازای پرداخت عوارض)
18	15.82 کاربرد منابع روشنایی مرتفع جهت روشن کردن کلی پیاده‌رو و منابع روشنایی کوتاه‌تر برای روشن کردن سطح پیاده‌رو و فضای مقابل ویتترین مغازه‌ها
19	15.57 تنوع‌بخشی کاربری‌های خوراکی و خرده فروشی‌ها، حضور صنایع دستی، حضور دستفروشان بصورت مجوزدار و سازماندهی شده
20	15.57 اختصاص پارکینگ‌های مناسب برای کاربران شبانه فضاهای شهری
21	15.34 خلق مناظر آرامش‌بخش و زیبا از طریق نورپردازی معمارانه عناصر طبیعی
22	15.3 تزریق کاربری‌های مختلط تجاری- مسکونی که باعث افزایش نظارت اجتماعی در ساعات شبانه در فضای شهری می‌شود.
23	15.18 طراحی ساختمان‌ها به گونه‌ای که به خیابان دید داشته باشند
24	15.12 تشویق ایجاد تنوع در فعالیتهای اقتصادی شبانه به نحوی که مختص گروه‌های خاصی از مردم نباشد
25	15.11 وجود تسهیلات کافی برای جمعیت بالایی از مسافران بویژه سفرهای شبانه
26	15.07 اجازة و تشویق فعالیت‌های فروشگاه، موزه، گالری، نمایشگاه، فستیوال و کتابخانه در شب
27	14.92 بهره گیری از فناوری روز دنیا در زمینه ی نورپردازی برای ایجاد جاذبه‌هایی برای افزایش حضور افراد در شب (همچون استفاده از تلوزیون‌های شهری، المان‌های شهری با نورپردازی مدرن)
28	14.32 ایجاد نظارت اجتماعی از طریق تنوع فعالیت‌ها و عملکردها
29	12.93 برگزاری جشن‌های مذهبی ملی، فعالیت‌های هنری، نوازندگی و برگزاری تئاترهای شبانه در فرهنگسراها و احیاء بنا در ساعات شبانه
30	12.76 ایجاد یک شهر ایمن شبانه با استفاده از روش‌های طراحی شهری و مدیریت فضاها
31	11.34 بهبود خدمات و زیرساخت‌های موجود در مراکز شهری در جهت پاسخگویی به نیازهای شهر ۲۴ ساعته

References

- Abdollahzadeh, Seyedeh Mahsa and Razieh Varmziar (2013) Night View and Its Role in the Identity of the City, Iran Conference on Lighting and Lighting, Shiraz, https://www.civilica.com/Paper-ILDC01-ILDC01_037.html
- Ayatollah, Fatemeh Sadat (2015) Women, the city and nightlife. Window, Fifth Year, No. 21, p. 38
- Bartenbach, Christian (2009), "Creation of Light Milieus"
- Basiri Mojdehi, Reza and Hamidreza Mahmoli Abyaneh (2012) Night View in Tehran, Assessing

Capacities and Necessities

- Basiri Mojdehi, Reza and Hamidreza Mahmoli Abyaneh (2012) Night View in Tehran, Assessing Capacities and Necessities. Article. Manzar Magazine, Volume 4, Number 21 Winter - Special Letter - Pages 36 to 39
- Eghbali, Nasser; Bashir Beyk Babaei; Vali Abdollahi; Mohammad Hosseinzadeh; Houshang Hindi (2015) A Study of the Formations of Creative City Formation (Case Study: Tabriz Metropolis) Volume 8, Number 1, Winter 2015, pp. 65-79
- Farjam, S., Soleimani Moghadam, H., and Chavoshi, A. (1390). The social concept of the city from the perspective of Islamic texts and teachings. Regional Planning Quarterly No. 2, 27-40.
- Florida R L, Kennedy M, (1988) "Venture capital, high technology and regional development" Regional Studies 22 33-48.
- General Census of Population and Housing, Statistics of Tehran, 2016
- Ghadimi, Seyedeh Dorsa and Ghazal Keramati (2017) Article. Journal of Environmental Studies, Haft Hesar, No. 20, Year 6, Summer
- Habib, Farah (2012) Urbanism Research, Islamic Azad University Press, Tehran Science and Research Branch.
- Haji Ghasemi Farzaneh and Samaneh Zamani (2012) Two different approaches to creating night and winter landscapes. Pp. 68-71
- Haji Ghasemi, Farzaneh and Samaneh Zamani (2012) Performance or Culture? Two different approaches to creating night views. Perspective Scientific Journal. Article 18, Volume 4, Number 21, Winter 2012, Pages 68-71
- Healey, P. (2004), "Creativity and Urban Governance", Policy Studies, 25(2), pp. 87- 02
<http://esa.un.org/wup2009/unup/index.asp?panel=2>
<http://www.world-gazetteer.com>
- Madanipour, Ali (2000) Analysis of Urban Design, translated by Mortezaei, Tehran Publishing
- Mansouri, Seyed Amir, Noor Iran, Manzar Magazine, No. 2
- Musterd, S. (2010). The Creative Cultural Knowledge City, Some Conditions. Paper presented at the University of Kaiserslautern, 2002. p2.
- Ngesan, M. R. and Abdul Karim, H. (2012a): Impact of Night Commercial Activities towards Quality Of Life of Urban Residents, Procedia - Social and Behavioral Sciences, No. 35, pp. 546 – 555.
- Pakzad, Jahanshah (2006) Theoretical Foundations and Urban Design Process, Ministry of Housing and Urban Development, Tehran
- Saeedi Rezvani, Navid and Pirooz Sini Chi (2006) Strategies for Realizing the 24 Hour City Concept. Article. The first international conference of the best city, the best plan - Hamadan Municipality Civil Organization - 11 and 12 August
- Secretariat of the Supreme Council of the Cultural Revolution. (1389). Comprehensive scientific map of the country. Tehran: Supreme Council of the Cultural Revolution.
- Su MR, Fath BD, Yang ZF. (2010) Urban ecosystem health assessment: A review. Science of the total environment; 408(12) 2425-34
- Swarbrooke, J. (1999): Sustainable Tourism Management, CABI
- Tehran City Studies and Planning Center
- Tehran Municipality's five-year plan. (1388, 2). Retrieved 1 8, 1392, from Tehran Municipality: <http://www.tehran.ir/Default.aspx?tabid=203&cid=33&smid=585&tmid=586>
- Zaki, S. A. and Ngesan, M. R. (2012): A Future Town Redesigned - How Movement Pattern is Affected with the Concept of Night City, Procedia - Social and Behavioral Sciences, No. 36, pp. 204 – 210.